

Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés
füzetei

A tartalmi feltárás alappjai

Információ, dokumentum, könyvtári rendszerek, irántartás, A magyar könyvtári szakszervezet, Dokumentáció, Gyűjteményszervezés, Alományforrás, Tartározás, állomány, A tartalmi feltárás alappjai, formai feltárás alappjai, Példák, formai feltárás szakszervezet, Az olvasó, Szolgáltatások tartalmi kérdései és technológiája, Tápköztető munka alappjai, Az olvasó alappjai, Számítástechnikai ismeretek, Speciális könyvtári tervek, A könyvtár működése és működtetése

**Könyvtári
Intézet**

Barátné Hajdu Ágnes

A tartalmi feltárás alapjai

Budapest
2001

Sorozatszerkesztő
Papné Angyal Ágnes

Lektor
Székelyné Sipos Klára

Fedélterv
Gerő Éva

ISBN 963 201 334 4
ISSN 1587-8651

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Készült
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával

Kiadja a Könyvtári Intézet
Felelős kiadó: dr. Dippold Péter igazgató
Készült az AKAPRINT Nyomdaipari Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Freier László

1. Osztályozás

Minden tudományterületnek fontos feladata, hogy kialakítsa és rögzítse, illetve időről-időre átformálja saját belső összefüggéseinek rendszerét. Ez olyan fogalmak meghatározásán és számbavételén alapszik, melyek a tudomány tárgyának lényeges ismérveit tartalmazzák. A tudomány által kutatott jelenségek egymáshoz való viszonya és logikai kapcsolatai teszik lehetővé egységes rendszer létrehozását, melyben a fogalmak különbségeik és hasonlóságai alapján az általánostól a specifikus felé haladva meghatározott helyet foglalnak el. Azt az eljárást, mely egy ilyen rendszert hoz létre, osztályozásnak nevezzük.¹

A hasonlítás, csoportosítás, osztályozás alapvető emberi magatartás. Filozófiatörténet tanulmányozásakor már az ókorban is találkozhatunk hasonló, jelentős felosztásokkal, pl. Platón, Arisztotelész stb. munkáiban. A könyvtári osztályozás és a tudományok osztályozása között lényeges elvi és gyakorlati különbségek vannak. Nem lehet a tudományok osztályozásától elvárni, hogy egészében megoldja a könyvtári osztályozás problémáit, bár kétségtelen, hogy különösen a hierarchikus rendszereket támogathatja.

A könyvtári feldolgozó munkának két területét különböztethetjük meg:

- a) A dokumentumok formai feltárását és azonosítását, ez a bibliográfiai leírás feladata.
- b) A dokumentumok tartalmi vagy tárgyi feltárását, mellyel az osztályozás foglalkozik.

A két rész szorosan összefügg, például némelyik azonosításra szolgáló jegy képes tartalmat is jellemezni, vagy a tárgyi megközelítés során is eljuthatunk a konkrét műig.

Tartalmi feltárással több módszer, eljárás foglalkozik, ezek egyike az osztályozás. Általános értelemben az osztályozás, mint alapvető emberi tevékenység, azonos a valóságról (a dokumentumról) alkotott képpel, a hatással, amit bennünk kelt. Minden esetben összehasonlítás eddigi ismereteinkkel, élményeinkkel. Az ember mindig megkísérelte rendszerezni és rendezetten hozzáférhetővé tenni kora ismeretanyagát. A megismerés, a fogalomalkotás stb. folyamataiban érzékeljük a körülöttünk lévő világot. A lényeges ismertetőjegyek egyik sajátossága, hogy mindig valamilyen konkrét vonatkozásban lényegesek, vagyis a tárgyakkal, jelenségekkel különböző vonatkozásokban más-más ismertetőjegyei fontosak. Pl. egy ember, aki egyetemi oktató; a munkahelyén vezető és a könyvtörténet tanára; diákok példaképe; otthonában férj; kellemes vendéglátó; a legjobb barát... Ugyanekkor természetesen még sok más egyéb tulajdonsággal, jellemzővel rendelkezik.

Az osztályozás bizonyos tartalmi ismereteket állapít meg a dokumentumról, s azt röviden valamilyen fogalmi láncsal kifejezi, ez által az információk átfogó tartalmi csoportosítására alkalmas. Azt a logikai tevékenységet, amely során a jelenségeket, tárgyakat hasonlóságuk mértéke alapján egybeegyeztítjük, és különbségeik mértéke alapján elkülönítjük egymástól, *osztályozásnak* nevezzük. Ha az osztályozás tárgyai egy könyvtár állományába tartozó dokumentumok, akkor könyvtári osztályozásról beszélünk.

A tárgyakkal, jelenségekkel több olyan tulajdonságuk is lehet, melyek a felosztás alapjául kiválaszthatók. Ugyanazon tárgynak, fogalomnak tehát több, önmagában helyes osztályozása lehetséges. Ahhoz, hogy megfelelően osztályozzuk a dolgokat, pontosan kell elemezni a tartalmat, és jól kell ismeri az adott célt, az osztályozási rendszert, az osztályok közötti kapcsolódási lehetőségeket. Ugyanabban az információkereső nyelvben ragaszkodnunk kell az ismérvek azonos szempontból való megválasztásához, mert az osztályozás csak így lesz *következetes és használható*.

Az osztályozásnak, Ranganathan óta, három szintjét – fogalmi, nyelvi és jelzetelési – különböztetjük meg. Az első a *fogalmak szintje*, amikor az osztályozandó dokumentum tárgyát fogalmakkal határozzuk meg. Második az *elnevezések szintje*, a nyelvi szint, amikor megfelelően pontos elnevezéseket választunk a fogalmaknak. A harmadik a *jelzetelés szintje*, amikor egy adott osztályozási rendszer jelkészletéből megállapítjuk a dokumentum tartalmát, tárgyat legjobban kifejező jelzeteket.

A könyvtár fogalmának változásával, feladatainak bővülésével, a technikai lehetőségek kiszélesedésével párhuzamosan változott a könyvtári osztályozás elmélete és gyakorlata is. Bebizonyosodott, hogy szükségünk van a különböző mélységű tartalmi feltárásokra. Ugyanakkor az osztályozás már nem csupán a dokumentumok tartalmi feltárását jelenti, hanem az információk különböző megjelenési alak-

jainak (összefoglaló tartalomleírás, konkrét adat, ábra, egész dokumentum, valóságos objektum stb.) feltárását és hozzáférhetővé tételét is.

A könyvtári osztályozás célja az információk és dokumentumok visszakeresésének biztosítása. Ennek érdekében az információkereső rendszernek képesnek kell lennie egyedi információk leírására, osztályok alkotására és a kialakított halmazok, ismérvek esetenként változó csoportosítására is. Azt az eszközt, mely segítségével az osztályozást végezzük, osztályozási rendszernek nevezzük. Az osztályozási rendszer hármas feladata: az információk tartalmának leírása, tárolása és a lehetőleg többszempontú visszakeresés biztosítása. Az osztályozási rendszerek létrehozásakor rendelkezésre álló ismeretek, módszerek állandóan változnak. Ezek alapján három nagy osztályozásméleti iskolát különböztethetünk meg:

A) *Tudományfelosztáson alapuló osztályozások*

Az irányzat képviselőire jellemző, hogy a könyvtári osztályozás alapjául általában valamilyen filozófiai tudományfelosztás szolgált, mely továbbosztályozását természetes logikával, a klasszikus logika szabályai szerint végezték. Szerkezetük éppen ezért, különösen eleinte, mereven hierarchikus, pl.: Dewey Tizedes Osztályozása, Cutter Kiterjesztő Osztályozása, az Egyetemes Tizedes Osztályozás, Ranganathan Kettőspontos Osztályozási Rendszere stb. Fejlesztésük fő iránya, hogy a rendszereket a rugalmasabb, analitikus-szintetikus osztályozási rendszerek irányába tökéletesítik.

B) *Nyelvészeti irányzat*

A nyelvészeti irányzat megjelenése már a múlt század végére tehető, de tényleges elterjedése a 20. század elejétől számottevő. Ettől kezdve az *információkereső nyelv* és az *osztályozási rendszerek* fogalmak szinonimaként szerepelnek a tanulmányokban. Az irányzat az osztályozási rendszereket formalizált nyelvként kezeli, így a természetes nyelvhez hasonlóan van alaktana – morfológiája –, jelentéstana – szemantikája – és mondatana – szintaxisa. Ez a felfogás lehetővé teszi az információkereső nyelvek problémáinak, elméleti kérdéseinek egységes rendszerbe foglalását.

A nyelvészeti irányzat fejlődésében különböző fokozatok figyelhetők meg: tárgyszavas osztályozás – indexek – információs tezaurusz – szintaktikus nyelvek. A fejlődés iránya, a szövegösszefüggések egyre pontosabb kifejezése. Ezek közül csak a tárgyszavas osztályozással ismerkedünk meg, mert sajnos a többi nem tartozik bele az asszisztensképzés tematikájába.

C) *A statisztikai iskola*

Az irányzat a huszadik század ötvenes éveiben jelent meg. Az elmélet kiindulópontja, hogy az osztályozás alapja a természetes nyelv, s ennek a nyelvnek a statisztikai törvényszerűségeit állapítja meg, ezek alapján hozza létre osztályait, a klasztereket. Az eljárás által használt matematikai módszer a klaszteranalízis, vagy vektoranalízis. Kialakulásában fontos szerepet játszott a számítógépek fejlődése, mely alkalmassá vált a nagy mennyiségű szöveges információk kezelésére.

1.1. Az információkereső nyelvek, osztályozási rendszerek csoportosításának néhány szempontja

Az *alkalmazott nyelv* alapján az osztályozási rendszerek lehetnek természetes nyelvi alapúak és mesterséges nyelvre épülők. A természetes nyelven alapulók további két részre oszthatók: a szöveg-szavasokra (szövegből vett kifejezések) és a szabályozott kifejezéssel bírókra, pl. tárgyszavazás.

Az *osztályozási módszereket* tekintve az osztályozási rendszerek hierarchikusak és mellérendelők lehetnek.

a) A hierarchikus rendszerek az osztályozandó fogalmakat egyetlen egésznek fogják fel, s valamilyen szempont alapján részekre bontják. A hierarchiát mindig a legáltalánosabb fogalomtól lefelé építik. Az alá- és fölrendeltséggel kialakított hierarchia-szinteket terminológiaiailag is megkülönböztetik egymástól. Például az ETO-ban főosztály, osztály, alosztály, szakcsoport stb.

A hierarchikus osztályozási rendszerek általában kódolják a természetes nyelvű osztályozási kifejezéseket. Előzetesen kidolgozott osztályozási táblázatokkal rendelkeznek, melyben hierarchikus szer-

kezetbe foglalják az osztályozási kifejezéseket, jelzeteket. A táblázatokhoz rendszerint, a keresés megkönnyítése érdekében, betűrendes mutatót szerkesztenek.

b) A mellérendelő osztályozási rendszerek fogalmai önállóak és egymástól függetlenek. Az osztályozási kifejezéseket semmilyen szabály nem rendeli egymáshoz, azokat mindig az osztályozandó dokumentumok halmaza határozza meg. Általában természetes nyelven alapulnak, s így ezen információkereső nyelvek tulajdonságaival jellemezhetők.

Az osztályozási rendszerek *mélyiségük* alapján generalizálók és individualizálók lehetnek.

A generalizáló osztályozási rendszerek átfogó problémák leírására szolgáló rendszerek, osztályozási fogalmai általánosak. Az individualizáló osztályozási rendszerek mély tartalmi feltárást biztosítanak. Egyedi információkat írnak le. Jelentőségük az ilyen jellegű információk iránti megnövekedett érdeklődésből következően igen nagy. Látható, hogy a két rendszer a könyvtári osztályozás céljaként megfogalmazott két feladatot – egyedi információk leírása és a csoportképzés – igyekszik elválasztani és a megoldásokat tökéletesíteni. A legtöbb információkereső nyelv a két eltérő mélységű osztályozást egy rendszeren belül próbálja megoldani.

Szerkezetüket tekintve az információkereső nyelvek lehetnek prekoordináltak és posztkoordináltak.

a) A prekoordinált osztályozási rendszerekben az osztályok sorrendje, kapcsolatrendszere, az osztályozási fogalom helye eleve meghatározott, így független a dokumentum tartalmától. Az osztályozási folyamat valamely jelzethez való besorolással, illetve az osztályozás céljára felhasznált ismérvek koordinálásával, azaz a jelzetelemek meghatározott szabályok szerinti összekapcsolásával, a jelzetalkotással lezárul.

b) A posztkoordinált osztályozási rendszerekben a lexikai egységek a dokumentum tartalmától függően rendelkezhetnek egymás mellé. A fogalmak sorrendje előzetesen nem szabályozott. Az osztályozási munka befejezéseként az ismérvek összekapcsolása elmarad. Az elemzést nem követi jelzetalkotás. Az elemek összekapcsolása a keresés szakaszában, a kereső által meghatározott szempontok szerint jön létre.

Tartalmuk alapján az információkereső nyelvek lehetnek egyetemesek és speciálisak (szakterületek). Az egyetemes osztályozási rendszerek felölelik az emberi tudás egészét, az ismeretek teljes körét. Osztályozásukban a különféle szakterületek fogalmait összehangoltan rendezik el. A speciális (szakterületi, autonóm) osztályozási rendszerek egy-egy tudományterület, szűkebb szakterület, ágazat ismereteit foglalják magukba. Figyelemmel vannak az adott szakterületen működő szakemberek, kutatók sajátos igényeire és szokásaira is.

1.2. Hagyományos könyvtári nyilvántartási rendszerek, a katalógusok

A könyvtárak történetében az első információs tár a katalógus volt. A könyvek elrendezése, csoportosítása, osztályozása a használat érdekében kezdetben csak a könyvek elhelyezési rendjének, a könyvraktáraknak a visszatükrözésére szorítkozott. Azáltal, hogy a rokon tartalmú, azonos témakörbe tartozó könyvek egymás mellé kerültek, a könyvtárban szakcsoportok jöttek létre. Ez vezetett már a történelem kezdeti időszakaiban a könyvtárak szakrendi felállításához. A katalógusba sorolják be a formailag vagy tartalmilag feltárt dokumentumokat. Az adatokat hagyományosan katalóguscédulán rögzítik, de a gépesített-ség előrehaladtával az adathordozó egyre gyakrabban a mágneslemez, számítógép, a hálózat stb.

Az olvasókat tájékoztató igényeik alapján két nagy típusba lehet sorolni:

a) az olvasó valamely általa ismert művet keres, pl.: Konrád György: Várakozás vagy Marx György Életrévaló atomok c. munkáját.

b) az olvasó egy általa megjelölt témáról, tárgyról meghatározott típusú irodalmat keres, pl.: a liberalizmussal vagy a Föld keletkezésével kapcsolatos művet.

Az első esetben a formai vagy leíró katalógus alapján található meg a keresett dokumentum. A leíró katalógusba a kiválasztott besorolási adatok betűrendjében kerülnek be a bibliográfiai tételek. Ezek a besorolási adatok a következők: szerző(k) vagy testület neve, cím és közreműködők neve. A betűrendes leíró katalógus arra ad választ, hogy mely szerző, mely műve, milyen kiadásban található meg.

A második esetben a tárgyi katalógus nyújt segítséget, mely a katalóguscédulákat úgy rendezi, hogy az azonos témakörbe tartozó dokumentumok katalógustételeit azonos osztályozói kifejezés, jelzet alatt gyűjti össze. A tárgyi katalógusok fontosabb típusai különböző megközelítések alapján:

Nyelvük szerint:

- a) Természetes nyelvi alapúak
 - Tiszta (mellérendelő, klasszikus) tárgyszó-katalógus
 - Rendszerező (alárendelő) tárgyszó-katalógus
- b) Mesterséges nyelvűek
 - Szisztematikus (szakrendi, rendszerező, szak-) katalógus

Szerkezetük szerint:

- a) Tiszta (mellérendelő stb.) tárgyszó-katalógus
- b) Rendszerező tárgyi katalógus (szakkatalógus)
 - Természetes nyelvű, pl.: rendszerező tárgyszó
 - Mesterséges nyelvű, pl.: ETO

A tájékoztatás követelményeinek jól megfelelő tárgyi katalógust egy osztályozási rendszer alapján végzett osztályozási munka önmagában még nem eredményez. Ezt csak a következő feltételek betartása esetén lehet elérni:

1. előzetesen végiggondolt katalógusterv készítése,
2. következetes katalógusszerkesztő munka,
3. a szakkatalógus jó technikai szerelése osztólappal stb.,
4. a szakkatalógus rendszeres gondozása.

A *katalógusterv* a könyvtár gyűjtőköre, állományának jellege szempontjából határozza meg a szisztematikus tárgyi katalógus tartalmát, szerkesztési módszereit, igazodva a használók igényeihez is.

A szakkatalógus tervének elkészítésekor a következő kérdésekben kell dönteni:

- a) A teljes állományt magába foglalja-e vagy annak csak meghatározott részeit. E kérdésben tartalmi és formai sajátosságokat is figyelembe kell venni, pl.: felveszik-e a szakkatalógusba a tankönyveket, jegyzeteket stb., legyenek-e benne szépirodalmi művek stb.
- b) A könyvtár dönthet az egyes dokumentumtípusokról úgy is, hogy azokról külön katalógust készít, pl.: folyóiratcikkekről, különlenyomatokról stb.
- c) Gyorsan avuló irodalom esetében, pl.: prospektusok stb., külön szabályozni kell a rendszeres kivonást is.
- d) A katalógustervben rögzíteni kell az alapelveket, pl.: külön olvasói szakkatalógus esetében a válogatás, a feltárás mélységének definíciót.

A szakkatalógus megtervezésekor döntő a célnak legjobban megfelelő osztályozási rendszer kiválasztása. Az alkalmazott információkereső nyelvvel kapcsolatban dönteni kell annak későbbi fejlesztéséről, módosításáról s ezek ütemezéséről. Az egyes szakrendszerekben a katalóguscédulák beosztási sorrendjét többnyire szigorú szabályok írják elő. Ezek a szabályok az adott szakrendszerre épülő katalógusban *szoros szakrendet* eredményeznek.

A katalógusterv következetes és folyamatos érvényesítése a *szakkatalógus szerkesztésében* valósul meg. Ez feltételezi nemcsak a szakkatalógus állandó szerkesztését, gondozását, hanem magának a szakrendszernek a dinamikus fejlesztését is. A szakkatalógus használója számára a szoros szakrend keveset mond, mert általában nem ismeri a besorolás szabályait, és jobbára csupán az osztólapok címzését használja fel a kereséshez. Ezért számukra teljesen megfelelő a *csoportképzés* módszere. Ennek lényege, hogy csak az osztólapokon szereplő jelzetek és címzések állnak a szakrend adott sorrendjében, a mögé helyezett katalóguscédulákon szereplő részletező jelzeteket azonban már nem vesszük figyelembe a beosztásnál. A csoportképzéses szakkatalógusban egy-egy osztólap mögött annak részletezettségi foka szerint mindig homogén tartalmú anyag található. Ezt fejezi ki az osztólap címzése. A csoportképzéses szakkatalógusban a gondozásnak ki kell terjednie az osztólapok figyelemmel kísérésére, új csoportok kialakítására stb. Például akkor, ha egy-egy osztólap mögött túl sok (30–50) cédula gyűlik össze. A *szakkatalógusok szerelése* a különböző munkaeszközök és fogások alkalmazásával fizikailag kialakítja mindazt, ami a gyakorlati használhatóságot lehetővé teszi.

2. Egyetemes Tizedes Osztályozás

2.1. Dewey Tizedes Osztályozása

A 19. század utolsó harmadában az amerikai könyvtárak számának és állományuk növekedésének következtében az osztályozási rendszerek egész sora jött létre. Ezek elsősorban a közkönyvtárak és az oktatási rendszerhez tartozó könyvtárak tevékenységéhez kapcsolódtak.

Az új szakrendszerek amerikai készítői korábbi vagy korukban ismert és elfogadott tudományfelosztások alapján indultak. Ekkora nyúlnak vissza az Egyetemes Tizedes Osztályozás (továbbiakban ETO) kezdetei. A Tizedes Osztályozás (Decimal Classification = DC) megalkotása Melvil Dewey (1851–1931) nevéhez fűződik. Szakrendszere első tervezetét 1873–1875 folyamán 22-23 évesen alakította ki, majd 1876-ban megjelentette. Művének második kiadása címében 1885-ben jelent meg először a Tizedes Osztályozás kifejezés. Több kortársához és az előző század európai osztályozási rendszereihez hasonlóan ő is Bacon tudományosztályozásához nyúlt vissza.

A könyvtárosok az újabb kiadások segítségével folyamatosan korszerűsíthették osztályozási munkájukat. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a Tizedes Osztályozást az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság nagyon sok könyvtára használja, valamint a világ számos olyan országában is alkalmazzák, ahol az angol nyelv elterjedt. Népszerűségét előmozdította, hogy a Library of Congress által kiadott nyomtatott katalóguskartonokon a könyvtár saját osztályozási rendszerének jelzetein kívül közölték Dewey tizedes jelzeteit is. Egy sor amerikai és európai ország számítógépes információs rendszerében is megadják Dewey osztályozási jelzeteit. Rendszerének európai változata az Egyetemes Tizedes Osztályozás létrejötté és elterjedése ellenére is működő osztályozási eljárás maradt számos országban (USA, Svédország, Norvégia stb.).

2.2. Egyetemes Tizedes Osztályozás

Az egyik legnagyobb hatású és egyben legelterjedtebb 20. századi osztályozási rendszer az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO). Az amerikai Melvil Dewey Tizedes Osztályozásából (TO) annak átalakításával, továbbfejlesztésével Európában azzal a céllal dolgozták ki, hogy a segítségével az egész világ tudományos publikációit regisztráló, nemzetközi együttműködéssel kiegészítendő bibliográfiai kartoték (központi katalógus) jöjjön létre.

Az ETO létrehozása a nemzetközi bibliográfiai együttműködés megteremtésén fáradozó két belga tudós, Henry *La Fontaine* (1853–1943) egyetemi tanár, és Paul *Otlet* (1868–1944) ügyvéd, a belga sajtóegyesület elnöke nevéhez fűződik. 1894-ben Nemzetközi Bibliográfiai Irodát (Office International de Bibliographie = OIB) alapítottak Brüsszelben, majd megszervezték az első nemzetközi bibliográfiai kongresszust (1895). Ezen elfogadták terveiket, és irodájuk a belga állam támogatásával működő Nemzetközi Bibliográfiai Intézetté (Institut International de Bibliographie = IIB) alakult brüsszeli székhellyel.

Otlet és La Fontaine a következő tíz év folyamán számos közreműködő segítségével, nemzetközi összefogással alakították át Dewey Tizedes Osztályozását. Az egyes szakterületek táblázatait külön-külön kis kötetekben folyamatosan publikálták, majd végül a teljes anyag is megjelent francia nyelven.² Ez a kiadás mintegy 46 000 fogalmat tartalmazott. A második kiadás³ már mintegy 63 000 fogalmat tartalmazott. Ezt a kiadást nyilvánították hivatalosan is alapnak az ETO további fejlesztéséhez.

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás nagyrészt megtartotta Dewey fő osztályait, de tartalmi és mennyiségi eltérésein felül a jelzetelek tekintetében lényeges változtatásokat is hozott. Formai eltérés volt, hogy a fogalmak hierarchikus felépítésének jobb felismerhetősége érdekében a „háromjegyű minimum” elvét elvetették, és a főosztályokat egy, az osztályokat két, az alosztályokat három számjeggyel jelölték. Lényeges osztályozás-módszertani változtatás volt, hogy a jelzetekkel kifejezett fogalmak összekapcsolását lehetővé tették a relációk. A komplex fogalmak jelölésére, továbbá a Deweynél még csak csírában található alosztásokat külön táblázatokká fejlesztették, mégpedig az ún. segéd táblázatokban

a minden osztályban alkalmazható (általánosan közös) alosztásokat, és az egyes osztályokban, szakterületeken belül használható speciális (korlátozottan közös) alosztások sorozatait a fő táblázat megfelelő részén. Mindezzel rendkívüli mértékben megnövelték az osztályozási rendszer flexibilitását.

Az ETO-t már létrejöttékor nemzetközi osztályozási rendszernek jelentették ki, és igyekeztek előnyeit az elérendő nemzetközi bibliográfiai regisztrálás célja érdekében kihasználni. Kialakítása idején valóban olyan tulajdonságokkal (részletezőképesség, jelzetelési módszer, továbbfejleszthetőség stb.) dicsekedhetett, amilyenekkel ebben a korban más osztályozási rendszer nem.

Kidolgozói és védelmezői hangoztatták, hogy az ETO:

- az emberi ismeretek egészét felölelő egyetemes rendszer;
- részletezettsége nagyobb minden más osztályozásnál;
- jelzetei egyértelműen rögzítik a szakok sorrendjét;
- a számjelzetek alkalmassá teszik nemzetközi használatra;
- jelzetalkotási módszerei lehetővé teszik a táblázataiban fel nem sorolt fogalmak osztályozását is;
- új fogalmak beépítése a táblázatokba folyamatosan megoldható a tizedes számok továbbosztásával és az üresen hagyott számok felhasználásával;
- bibliográfiai, katalóguskészítési és raktározási célra egyaránt használható.

Bírákai ezekkel az érvekkel szemben számos ellenvetést tettek:

- a főosztályok sorrendje (a Dewey által választott Bacon-féle tudományfelosztás következményeként) a korszerű tudományrendszerezésnek sem filozófiai, sem elméleti, sem gyakorlati információszempontból nem felel meg;
- a rokon tudományok és tudományágak elszakadnak egymástól, például a társadalomtudományok a történelemtudománytól, a természettudomány egyes ágai alkalmazásaiktól (kémia – vegyipar; villamosság fizikája – elektrotechnika stb.);
- összezsúfolódtak egyes főosztályokban önálló tudományok és szakterületek, például az alkalmazott tudományok főosztályában az orvostudomány, a műszaki tudományok egész sora, a mezőgazdaság, az üzemszervezés és közlekedésszervezés, továbbfeldolgozó iparok stb.;
- a tizedes számjelzetek használata mechanikusan túlságosan merev keretek közé szorítja az osztályozást, és ez a részletezésnél a fogalmak erőszakolt felosztásához vezet.

2.2.1. Az ETO struktúrája és jelzetelése⁴

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás mindent átfogó információs (indexelő és kereső) nyelv, decimális jelzetelésű osztályozási rendszer. Az információs tevékenység minden ágában használható az emberi ismeretek vagy emberi tevékenységek bármely területére vonatkozó információ, dokumentum vagy tárgy osztályozására. Felhasználható mind maguknak a dokumentumoknak a rendezésére, mind tartalmukat leíró szurrogátumok (kartotékok, cédulakatalógusok, bibliográfiák, repertóriumok, számítógépes adatbázisok stb. anyagának) indexelésére.

Az ETO célja az ismeretek minden területének egyetlen és kiegyensúlyozott rendszerbe foglalása egységes jelzeteléssel. Ennek következtében az ETO nem a többé-kevésbé független speciális osztályozási sémák gyűjteménye, annak ellenére, hogy figyelembe veszi az egyes szakterületek általánosan elfogadott tagozódását.

Az ETO táblázatok részei:

1. Fő táblázat
2. Segéd táblázatok
3. Betűrendes mutató

1. Fő táblázat, amely az elsődleges tárgykörök jelzeteit tartalmazza.

Az ETO-ban az ismereteket tíz főosztályba soroljuk:

- 0 Általános tartalmú művek
- 1 Filozófia, pszichológia

- 2 Vallás, teológia
- 3 Társadalomtudományok
- 4 (1964 óta betöltetlen főosztály, eredetileg Nyelvészet)
- 5 Alaptudományok. Matematika. Természettudományok
- 6 Alkalmazott tudományok
- 7 Művészetek. Szórakozás. Játék. Sport
- 8 Nyelvészet. Irodalom
- 9 Régészet. Földrajz. Életrajz. Történelem

Az egyes főosztályok tartalma, különösen továbbosztályozása az ETO korszerűsítése (revíziója) következtében változott és a jövőben is módosulhat. A tartalom legfontosabb ismérveit főtáblázati számok segítségével írjuk le.

Az ETO hierarchikus rendszer, vagyis minden egyes osztálya tovább részletezhető. A jelzetek terjedelme (hossza) tárgykörük specifikusságával arányos, legalább is egy adott csoporton belül. Szerkezeti felépítése „decimális”, azaz minden egyes csoport az ismeretek egymást folyamatosan követő felosztásával, a legáltalánosabbtól a legrészletezőbbig a tízes számrendszer alapján épül fel. Az egy-számjegyű fogalmakat főosztálynak – 3 Társadalomtudományok –, a kétszámjegyűeket osztályoknak – 34 Jog –, a három számjegyűeket alosztálynak – 347 Polgári jog –, a négy-számjegyűeket szakcsoportnak – 347.6 Családjog –, míg a négy-nél hosszabbakat szakoknak – 347.61 Család – nevezzük.

Az osztályok, alosztályok stb. a megkülönböztető ismertetőjegyek alapján (a felosztás alapelveinek megfelelően) jönnek létre, és ez a módszer a szükséges mértékig folytatódik.

6	Alkalmazott tudományok
62	Műszaki tudományok
621	Általános gépészet
621.3	Elektrotechnika
621.39	Híradástechnika
621.396	Rádiótechnika
621.396.6	Rádióberendezések
621.396.61	Rádióadó berendezések

A fogalmak részletezése nem minden szakterületen egyformán mély, és nem mindig arányos a jelzet hosszával. Ez a táblázatok egyes csoportjainak túltelítettségéből, vagy sok esetben a korábbi reformok következményéből adódik, de adódhat az osztályozott fogalmak sajátosságából is.

Az ETO rendszerében való eligazodáshoz elkerülhetetlen a főosztályokon belül néhány gyakran használt *osztály*, *alosztály ismerete*. Különösen így van ez a nagyobb, vagy összetett főosztályokban. A táblázatokban ezt a célt szolgálják a főosztályok első lapjai, melyen a fontosabb csoportokat tüntetik fel. Rendszeresen találkozunk olyan jelzettel, ahol felsorolást találunk a megnevezések között, ezek a közép kiadásban elkerülhetetlen általánosabb szint, illetve a továbbírás hiánya miatt van. Ezek a fogalmak mellérendelő kapcsolatban állnak a felsorolásokban, közülük elég csak egyet, a legmegfelelőbbet, legtalálóbbat választani akár a visszakeresésnél, akár a jelzetalkotásnál.

Van más, elméleti oka is a felsorolásoknak. Az, hogy nem minden fogalomcsoportnak van közös fölérendeltje. Ennek hiányában pedig csak a felsorolás lehetősége áll rendelkezésünkre. Ez a jelenség bármely hierarchia szinten jelentkezhet.

Pl. 686 Könyvkötés. Fémbevonatok készítése. Üveg mesterség. Irodai felszerelések.

Ezek a példák a főosztályokat megelőző lapok leglényegesebb, mindennapi gyakorlatban használt pontjait emelik ki. Lesznek olyan főosztályok, ahol nagyobb részletezésre nincs szükség.

0 Általános művek

Ide tartoznak a tudomány és kultúra fogalmai. A szabványosítás, könyvészet, könyvtár, testületek stb. témakörei.

Például:

002	Dokumentáció. Könyvek. Írásművek
003	Írásrendszerek és írásk. Jelek és szimbólumok. Kódok. Grafikus ábrázolások
008	Művelődés. Civilizáció. Kultúra. Haladás

- 01 Könyvészet. Bibliográfia. Bibliográfiák és katalógusok
- 02 Könyvtárak. Könyvtáratan
- 030 Referenzkönyvek általános tartalommal. Enciklopédiák. Általános lexikonok, szótárak
- 06 Szervezetek és más együttműködési formák. Testületek. Kongresszusok. Időszaki kiállítások. Múzeumok

1 Filozófia. Pszichológia

Itt találjuk a filozófia, pszichológia, logika, logisztika, ismeretelmélet, etika fogalmait.

Például:

- 11 A lét filozófiai problémái
- 122/129 Speciális metafizika
- 13 A szellem filozófiája. A szellemi lét filozófiája
- 14 Filozófiai rendszerek és állásfoglalások
- 159.9 Pszichológia
- 16 Logika. Logisztika. Ismeretelmélet
- 17 Erkölcs. Erkölcsstan. Etika

2 Vallás. Teológia

- 22 Biblia. Szentírás
- 23/28 Keresztény vallás. Kereszténység
- 29 Általános összehasonlító vallástudomány. Vallástörténet. Hierológia
- 70292/299 Nem keresztény vallások

3 Társadalomtudományok

- 30 A társadalomtudományok elmélete, módszertana és módszerei
- 31 Statisztika. Demográfia. Szociológia
- 32 Politika
- 33 Gazdaság. Közgazdaságtan
- 34 Jog. Jogtudomány
- 35 Államigazgatás. Közigazgatás. Hadtudomány
- 36 Szociális gondoskodás és gondozás. Lakásigények. Fogyasztói érdekek. Biztosításügy
- 37 Nevelés és oktatás. A szabadidő felhasználása
- 389 Metrológia. Mértékek és súlyok
- 39 Néprajz. Etnográfia. Etnológia. Folklor

5 Matematika és természettudományok

- 50 Általános természettudományi művek
- 502 A természet. A természet tanulmányozása és megóvása. Természetvédelem. A növény- és állatvilág védelme
- 504 A környezettel foglalkozó tudományok. Környezettudomány
- 51 Matematika
- 52 Csillagászat. Asztrofizika. Űrkutatás. Geodézia
- 53 Fizika
- 54 Kémia. Ásványtan
- 55 Földtudományok: geológia, geofizika, szeizmológia, meteorológia, hidrológia
- 56 Őslénytan. Paleontológia
- 57 Biológia
- 58 Növénytan. Botanika
- 59 Állattan. Zoológia

6 Alkalmazott tudományok

- 61 Orvostudomány
- 62 Mérnöki tudományok. Technika általában
- 63 Mezőgazdaság. Erdőgazdaság. Állattenyésztés. Vadászat. Halászat
- 64 Háztartás
- 65 Szervezés. Ügyvitelszervezés. Üzemvezetés. Üzemszervezés

- 66 Vegyipar és rokon iparágak. Kémiai technológia
- 67 Különböző iparágak és mechanikai technológiák
- 68 Különböző iparágak. Továbbfeldolgozó iparok
- 69 Építőipar. Építőanyagok. Építési munkák
- 7 Művészetek. Szórakozás. Játék. Sport**
 - 71 Területrendezés. Városépítés. Tájrendezés
 - 72 Építészet
 - 73 Szobrászat és rokon művészetek
 - 74 Rajzművészet. Iparművészet
 - 75 Festészet
 - 76 Grafikai művészetek. Metszetek. Nyomatok
 - 77 Fényképezés és rokon eljárások
 - 78 Zene
 - 79 Szórakozások. Filmművészet. Színház. Játékok. Sport
- 8 Nyelv és irodalom**
 - 80 Nyelvtudomány
 - 802/809 Egyes nyelvek
 - 82 Irodalomtudomány. Szépirodalom
 - 820/899 Az egyes nyelvek irodalma. Nemzeti irodalmak. Szépirodalmak
- 9 Régészet. Földrajz. Életrajz. Történelem**
 - 902 Régészet.
 - 903 Ősrégészet. Őskori maradványok. Megmunkált tárgyak (eszközök). Régiségek
 - 904 A történelmi korok kulturális maradványai
 - 908 Honismeret
 - 91 Földrajz. Geográfia. Föld és országainak tanulmányozása. Utazások. Regionális (leíró) földrajz
 - 929 Életrajz. Biográfia és rokon tudományok
 - 93/99 Történelem

2. *Segéd táblázatok* és alosztások, amelyek közül:

- a jelzetek kapcsolásának módjait összetett jelzetek létrehozása céljára, továbbá a nem az ETO-ból származó elemek felhasználhatóságának lehetőségeit;
- azokat a fogalmakat vagy ismertetőjegyeket, amelyek a táblázat minden részében használhatók;
- azokat a fogalmakat vagy ismertetőjegyeket, amelyek csak adott tárgykörökkel kapcsolatban használhatók.

A tárgykörök tartalmának további specifikálása az alábbi módszerekkel lehetséges:

- a) alosztások (közös alosztások, speciális alosztások) hozzáfűzésével, vagy
- b) egy másik tárgykör jelzetének megfelelő jellel való kapcsolásával.

Mindez azt jelenti, hogy az ETO szintetikus osztályozás, mert a komplex tárgykörök (témakörök) az egyes fogalmak jelzeteinek összekapcsolásával, *összetett* ETO-jelzetekkel jelölhetők. Ezzel szemben azt a jelzetet, amelyikben csak egyetlen fő táblázati szám van egyszerű ETO-jelzetnek nevezzük.

Ebben a rendszerben a segéd táblázatok jelzetei, az ún. közös alosztások, sajátos ismérveket sorolnak fel, amelyekkel a fő táblázatok fogalmai specifikálhatók. A régebbi időszakban a táblázatokban a közös alosztásoknak két csoportját különböztették meg:

- a) általánosan közös alosztások;
- b) korlátozottan közös alosztások.

A Magyarországon 1983-ban FID 603 számmal publikált, ma is érvényben lévő szabályzat a közös alosztásokat három típusba sorolta:

- a) *önálló általános alosztások*;
- b) *nem önálló általános alosztások*;
- c) *nem önálló speciális alosztások*.

A segédtablázatok kötetében az *önálló általános alosztásoknak* és a *nem önálló általános alosztásoknak* saját táblázataik vannak. Ezek jelzetei mindenütt korlátozás nélkül használhatók a jelzetszerkesztéshez és jelentésük mindig azonos.

A *nem önálló speciális* (különleges) *alosztások* használata és jelentése csak a táblázatok egy-egy bizonyos részére korlátozódik, és csak abban a táblázati részben (tárgykörben) használhatók, amelyek elején azokat felsorolták, illetve ott, ahol külön jelzik felhasználhatóságukat a táblázatok valamelyik más helyén is. Helyüket a táblázatban vastag függőleges vonal jelzi. Jelentésük olyan szorosan kötődik a megjelölt fogalomhoz, hogy szinte kitalálhatók a speciális alosztásokból. Pl. a 82-es osztályban -1 költemények, -2 drámai művek stb. Természetesen ezek a speciális alosztások csak az irodalomhoz kapcsolódhatnak és más területhez nem. Ugyanezek a számjegyek a 62 osztálynál más jelentést kapnak: -1 gépek, szerkezetek és berendezések általános jellemzői; -2 gépek, szerkezetek, berendezések, álló és mozgó részei. Mivel a speciális alosztásoknak önmagukban nincs jelentésük, valamint az adott helyen érvényes ismérvei szorosan a főtablázati számhoz, esetleg alosztáshoz kapcsolódnak, ezért általában azokat közvetlenül követik.

Önálló általános alosztások táblázatai és jelei:

I.c táblázat: Nyelvi alosztások	Jele:	= ...
I.d táblázat: Formai alosztások	Jele:	(0...)
I.e táblázat: Földrajzi alosztások	Jele:	(1/9)
I.f táblázat: Etnikai (népi) alosztás	Jele:	(=...)
I.g táblázat: Idő szerinti alosztások	Jele:	"..."

Nem önálló általános alosztások táblázatai és jelei:

I.i táblázat: Szempont szerinti alosztások	Jele:	.00...
I.k táblázat: Általános ismérvek szerinti alosztások	Jele:	-0 ...

Nem önálló speciális alosztások táblázatai és jelei:

(valamennyi a II. táblázatban van)

– Kötőjeles speciális alosztások	Jele:	-1/-9
– Pont nullás speciális alosztások	Jele:	.01/.09
– Aposztrófós speciális alosztások	Jele:	'...
– Számvégződéses speciális alosztások	Jele:	...1/...9

Az önálló alosztások (tehát a rövidített kiadásban I.c-től az I.g-ig felsorolt táblázatok) minden ETO-jelzethez hozzákapcsolhatók, és – amennyiben az szükséges – önmagukban is használhatók.

A nem önálló alosztások (tehát a I.i-től az I.k-ig felsorolt táblázatok) jelzetei csak más (önálló) ETO-számhoz (főtablázati számhoz) fűzhetők hozzá jelentésük specifikálására.

A segédtablázatokban felsorolt további alosztások a főtablázatban szereplő fogalmak pontosítására, összekapcsolására, bővítésére szolgálnak. Ezek *jelentéssel nem bíró, jelzetösszekapcsolásra szolgáló általánosan közös alosztások*:

Összekötés	Jele:	+
Összefoglalás, kiterjesztés	Jele:	/
Mellérendelő viszonyítás	Jele:	:
Alárendelő viszonyítás (vagy sorrendrögzítés)	Jele:	::
Csoportosítás (vagy közbeékelés, alárendelő viszonyítás)	Jele:	[...]
Külső forrásból származó jelzetek	Jele:	*
Névalosztás	Jele:	A/Z

Az ETO jelkészlete:

- arab számjegyek (tizedes számok),
- írásjelek.

Az előbbieket a fogalmak, az utóbbiak különféle funkciók és szerepek kifejezésére szolgálnak. Kiegészítőleg kapcsolhatók betűk, illetve elnevezések (pl.: név szerinti alosztás).

A jelzetek felépítésében használatos írásjeleket az ETO táblázatok, pontosabban azok bevezetései sorolják fel. A jelzetekben található számjegyeket tagoló vagy azonosító jelek a számsorozat fontos tartozékai, ezért ezeket a szóbeli megnevezéskor hangosan ki kell mondani.

Az ETO jelzeteinek megszerkesztését, a fő táblázati számoknak egymással és az alosztásokkal való összekapcsolásának módszereit a táblázatok bevezetői, illetve az egyes táblázati részekben található szabályok vagy ajánlások és példák adják meg. A jelzetszerkesztést az alárendelő információ tárolás és az információ keresés célja jelentősen befolyásolhatja. Általános elvként kimondható, hogy elől mindig a tartalmat legjobban jellemző elem áll, gyakran a fő táblázati szám, és ezt a tartalmat egyre kevésbé jellemző alosztások követik. Az alosztások használatának sorrendje a jelzetekben csupán ajánlott, ami elsősorban az önálló alosztásokra vonatkozik, de érvényesül a speciális alosztások alternatív sorrendben való alkalmazása esetében is.

A lineáris katalógusokban való hagyományos használat céljára az ETO *jelzetelemeinek ajánlható sorrendje* a következő:

– fő táblázati szám	0/9
– nem önálló speciális alosztások	.01/.09 és -1/-9
– általános ismérvek szerinti nem önálló általános alosztás	-0
– szempont szerinti alosztás	.00
– földrajzi alosztás	(1/9)
– etnikai alosztás	(=...)
– idő szerinti alosztás	"..."
– formai alosztás	(0...)
– nyelvi alosztás.	=

Például a (439) Magyarország, .048 Pályaválasztási tanácsadás, „2001” 2001-ben, 37 Nevelés. Oktatás elemek helyes sorrendje a jelzeten belül:

37.048(439)“2001” Pályaválasztási tanácsadás Magyarországon 2001-ben

Minden más sorrend esetében valamilyen hangsúlyozásról van szó. Például:

860(83)-1	Chilei spanyol versek
840(494)-31	Svájc francia regény
839.6(091)-2	Irodalomtörténet a norvég drámáról

3. *Betűrendes mutató.* Az ETO táblázatokhoz a hierarchikus struktúrájú felsorolásban való tájékozódás megkönnyítésére többnyire *betűrendes tárgymutató* (Dewey eredeti elnevezése szerint relatív index) csatlakozik vagy az egyes kötetekhez külön-külön, vagy több kötethez összesítve. A betűrendes tárgymutató az információ keresésben a tárgyszavak segítségével nyelvi megközelítést tesz lehetővé. A két-kötetes rövidített kiadásban a betűrendes megközelítés a második kötetben található. Mivel ezt a mutatót elsősorban a jelzetszerkesztésnél használjuk, csak néhány példát írunk a használatra.

Beteg/egészségügy	614.253.8
Beteg/különleges csoportok nevelése	376.2
Beteg/nemzetközi jog	341.33
Beteg/patológia	616-052
Beteg/személyek szerinti alosztás	-056.24
Betegápolás	616-083
Betegápolás otthon	649.8
Betegápoló..	614.253.5
Betegek statisztikája/népesség statisztika	312.6
Betegellátás/háztartás	649
Betegellátás/szociális gondoskodás	362.14
Beteg étrendje/háztartás	641.563
Beteg gondozás/szociális gondoskodás	362.14

Látható, hogy a polihierarchikus felépítettség miatt az egyes fogalmak a táblázatban több helyen is előfordulnak, más-más aspektusból. Ezekben az esetekben a mutató igyekszik megadni a főlérendelt

fogalmat, a megközelítést. Azonban még így is gyakran előfordul, hogy egyes fogalmak jelentése, fogalmi képe nem világos, nem egyértelmű. Ezért minden esetben ha kiindulási pontként a betűrendes kötetet használjuk szükséges a táblázatos kötetben való elhelyezés, ellenőrzés. A kereséskor azt se felejtjük el, hogy a táblázatban található valamennyi fogalom nem található a betűrendes kötetben.

A pontosításhoz is elengedhetetlen a táblázatos kötet használata.

2.2.1.1. A jelzetszerkesztés jellegzetességei

Bár az asszisztensképzés célja a tartalomfeltárás területén az ETO jelzetek visszakeresése, mégis elkerülhetetlen érinteni néhány jelzetszerkesztési módszert, hiszen csak ezek ismeretében lehetséges a jelzetek visszafordítása fogalmi láncná.

1. Alternatív jelzetezési lehetőség az *előnyszabály*.

A jelzetszerkesztésben ez a szabály egy mindenkor érvényes szemlélet, a lehető legegyszerűbb alakra való törekvést érzékelteti. A dokumentumok tartalmának kifejezésére gyakran több alkalmas jelzet, összetétel is kínálkozik. Ilyen esetben segít a döntésben az előnyszabály. Ha egy fogalomnak van konkrét ETO száma, akkor azt tilos kifejezni több főtáblázati szám összekapcsolásával, például a biofizika 577.3 és nem 57:53, akárcsak a geofizika 550.3 és nem 55:53! A rendszer polihierarchikus szerkezetéből következően számos esetben találhatók hasonló fogalmak, azonos megnevezések a táblázat különböző részeiben. Közülük szintén az előnyszabály segítségével választhatunk.

Különböző típusú *jelzetek sorrendje* a fogalmi lánc alkotásakor:

főtáblázati számok	0/9
.0-ás nem önálló spec. alosztás	.0
kötőjeles nem önálló spec. alosztás	-1/-9
szempont szerinti nem önálló	
általánosan közös alosztás	.00
egyéb közös alosztás	

2. *Párhuzamos (paralel) jelzetszerkesztés:*

A táblázatban a felesleges ismétlések elkerülése érdekében gyakran találkozunk \equiv jellel, amely a párhuzamos jelzetszerkesztési lehetőségre utal. Mivel ezek mindig egyszerűbb alakot eredményeznek, mint a kiindulási pontok, ezért ezen alakok szinte kötelezően képezendők. A legtöbb esetben a jelet követően néhány példát hoz a táblázat. Pl.:

378.6 Szakfőiskolák

378.6 \equiv 1/9 értelmezve: „az elől lévő szám részletezése a hátul lévő szám részletezése alapján”.

378.633 *Közgazdaságtudományi egyetemek*, ahol 378.6 szakfőiskola/egyetem és 33 közgazdaságtudomány

378.634 *Jogtudományi egyetemek*, ahol 378.6 szakfőiskola/egyetem és 34 jogtudomány

Tehát ha vissza kell keresnem a 378.678 jelzet jelentését, akkor ez a 378.6 szakfőiskola és 78 zene összevonásával teszem: *zeneművészeti főiskola*.

Ezek nagy részét tökéletesen elegendő a visszakeresés során alkalmazni. Van azonban néhány eset, amelyeket elterjedtségükből eredően érdemes megtanulni.

a) (1/9) földrajzi önálló általános alosztásból képezhetjük a történelem /9/, földrajzi leírás /91/, és honismeret /908/ főtáblázati számokat:

(439)	Magyarország
943.9	Magyarország története
914.39	Magyarország földrajzi leírása
908.439	Magyarország honismerete

Visszakeresés:

918.3-13 jelzetet a (83-13) földrajzi önálló általános alosztásnál keressük. → Helyes jelentés: Dél-Chile földrajzi leírása

b) = nyelvi önálló általános alosztásból képezhetjük az etnikai (=...) alosztást, az irodalom /8/ és egyes népek nyelve /80/ főtáblázati számokat:

=50	olasz nyelven írt dokumentum
(=50)	olaszok
850	olasz irodalom
805.0	olasz nyelvről szóló dokumentum

Megjegyzendő, hogy míg régebben a nyelvi önálló általános alosztásnál találtuk a jelzetek legteljesebb részletezését, addig ma inkább a 80-as egyes népek nyelve osztálynál. Bár ez még nem teljesen érvényesül.

Visszakeresés:

891.48-1 visszakeresésekor nem kell visszarettenni vagy megelégedni az első próbálkozáskor, hanem össze kell hasonlítani a nyelvi önálló általános alosztással, = 914.8-cal, ill. az egyes népek nyelveivel: 809.148. Jelen esetben a második helyen találjuk meg a teljes alakot. → Helyes jelentés: szingaléz versek.

2.2.2. A katalógusba sorolás szabályai

A hagyományos katalógusok esetében az irányelv, hogy a dokumentumok a szakrendben az általánostól a különös felé haladó sorrendben következzenek egymás után.

A jelzetek prekoordinált szerkesztése esetében a katalógusba való besorolást szabályok rögzítik. Ezt az egyes jelekkel jelölt alosztások sorrendje, azon belül a decimális számok természetes rendje határozza meg. Ha célszerűnek látszik a sorrendet módosítani, akkor a jelzetben alkalmazott elemek sorrendjén kell változtatni. A katalógus szerkesztésében követett fogalmi szabályokat az adott katalógusra vonatkozóan is rögzíteni kell. Ezeket a megoldásokat a következetes katalógusépítés érdekében be kell tartani.

Egyéb információkeresés esetében a használat során elérendő mélység, részletezettségi igény és a visszakeresés többszempontúsága érdekében sajátos megállapodás szükséges.

A katalógusszerkesztésben két irányelvet követhetünk.

1. A szoros szakrendben szerkesztett katalógusok besorolási elve mechanikusan követi azt az elvet, hogy az általánosabb jelentésű fogalom megelőzze a specifikusabbat. Az ajánlott sorrend ezért a következő:

+	összekötés
/	összefoglalás, kiterjesztés
	főtáblázati szám
:	mellérendelő viszonyítás
::	alárendelő viszonyítás
[...]	csoportképzés, vagy alárendelő viszonyítás
=	nyelvi önálló általános alosztás
(0...)	formai önálló általános alosztás
(1/9)	földrajzi önálló általános alosztás
(=)	etnikai önálló általános alosztás
"..."	idő szerinti önálló általános alosztás
*	külső forrásból vett adat
A/Z	névalosztás
-0	ismérvek szerinti nem önálló általános alosztás
-1/-9	kötőjeles speciális nem önálló alosztás
.00	szempont szerinti nem önálló általános alosztás
.0	pont nullás speciális nem önálló alosztás
'	aposztrófós speciális nem önálló alosztás
...1/...9	számvégződés speciális nem önálló alosztás

Például a következő jelzetek szoros szakrendje:

- 02 Könyvtárak. Könyvtáratan
- 021 Könyvtárügy

021(094)	A könyvtárügy jogi dokumentumai
021(439)(094)	A könyvtárügy jogi dokumentumai Magyarországon
021(489)(094)	A könyvtárügy jogi dokumentumai Dániában
022.9	Könyvtári technikai berendezések és felszerelések
022.9(085.6)	Árjegyzékek egyes könyvtári technikai berendezésekről és felszerelésekről
022.9(085.6)"2001"	Árjegyzékek 2001-ben az egyes könyvtári technikai berendezésekről és felszerelésekről
025.3/.4	Bibliográfiai leírás és osztályozás
025.4	Osztályozás és indexelés. Információkereső nyelvek
025.43	Tezauruszok
025.45	ETO, TO
...	
51/53	Matematika. Csillagászat. Fizika
51	Matematika
51:53	Matematikai eszközök a fizikában. Fizikai analógiák a matematikában
...	

2. A csoportképzéses katalógus esetében feltáró eszközünk jobban igazodik az állományhoz, mint az előző esetben. A rendező elv itt is az általánosabb jelentéstől a specifikusabb felé haladás. Itt azonban összevonhatjuk a specifikus fogalmakat egy közös fölérendelt fogalomhoz, ha a hatékony visszakeresés ezt indokolja. A bonyolultabb jelzeteket nem teljes mélységükben és összetettségükben vesszük figyelembe.

Például az előző jelzetek lehetséges rendje a csoportképzéses katalógusban:

02	Könyvtárak. Könyvtáratan
021	Könyvtárügy
021(094)	A könyvtárügy jogi dokumentumai
022.9	Könyvtári technikai berendezések és felszerelések
025.3/.4	Bibliográfiai leírás és osztályozás
025.4	Osztályozás és indexelés. Információkereső nyelvek
025.43	Tezauruszok
025.45	ETO, TO
...	
51/53	Matematika. Csillagászat. Fizika
51	Matematika
...	

A fenti rend csak egy lehetséges megoldás a sok közül, hiszen a valódi katalógusokban ez a szerkezet elsősorban az állomány összetételétől függő tényező. A választólapok, számítógépben a keresőkifejezések mögött átlagosan 10–50 konkrét dokumentum található.

2.2.3. Az ETO fejlesztése és korszerűsítése

Minden osztályozási rendszer a tudományok és ismeretek fejlődése következtében időről-időre revízióra, korszerűsítésre szorul. Az új fogalmak és elnevezések számos szakterületet érinthetnek, és ez megköveteli az osztályozási táblázatok egyes részeinek kiegészítését, vagy akár egyes részek teljes átrendezését. Új tudományterület vagy problémák kialakulása esetén egészen új táblázati részek kidolgozása válhat szükségessé. Az osztályozás elméletének következtében szükségesegek lehetnek strukturális és módszertani (jelzetelési) változtatások is. Így van ez az ETO esetében is. A jelzetek összekapcsolásának módszerei az osztályozási rendszert rugalmasan használhatóbbá tehetik. Mindezeket az elvárásokat csak elvszerű fejlesztést lehetővé tevő szervezéssel és a fejlesztési módszerek szabályozásával lehet elérni.

Az ETO fejlesztési munkálataiban az 1968. évi ETO-szabályzat új időszak kezdetét jelentette. Ekor mind a szervezeti, mind pedig az osztályozás-módszertani kérdéseket igen aprólékosan tárgyalták. Megállapították, hogy az erőteljes fejlesztéssel egyidejűleg biztosítani kell a stabilitást is. Az ezzel kapcsolatos módszertani alapelveket egy szabályzatban rögzítették.

Az ETO erőteljesebb korszerűsítése a hatvanas évek végén és hetvenes évek első felében került napirendre. Ezen belül is az ETO struktúrájának és jelzetszerkesztési módszereinek átalakítását kísérelték meg. Elsősorban a speciális, korlátozottan közös alosztások táblázatainak fejlesztésére való törekvések bontakoztak ki, például egységesítésük tekintetében. Az ETO analitikus-szintetikus jellegét próbálták ezzel is erősíteni. Hasonló céllal kerültek a fejlesztés előterébe a segéd táblázatok, egyrészt új általánosan használható táblázati sorozatok kidolgozása, másrészt a jelzetek összekapcsolási lehetőségeinek és módszereinek megújítása céljából.

A legjelentősebb újdonságnak a közös alosztások funkciójának átértékelése tekinthető, amelyet végső soron az 1981-ben kiadott Irányelvekben⁵ fejtettek ki az önálló és a nem önálló alosztások megkülönböztetésével.

Az ETO revíziójával és kiadásával kapcsolatos eljárások és módszerek újra való szabályozásának igénye éveken át jelentkezett. Ennek közvetlen oka az osztályozásnak mint tudományos diszciplínának fejlődésében és az osztályozási rendszerekkel kapcsolatos kívánalmak gyors átalakulásában rejlett.

A FID Közgyűlés határozata értelmében 1986 végével a régi ETO szervezetek helyett új testület jött létre, az ETO igazgatásának bizottsága (UDC Management Board). 1992 januárjától az UDCC gondozza az ETO ügyeit, fejlesztését és kiadását a módszerek és a szerzői jogok tekintetében egyaránt.

Az UDC Consortium által szerkesztett adatbázis, a *Master Reference File (MRF)* minden szakterületet lefed és kb. 60 000 osztályt tartalmaz (a fő táblázatot és a segéd táblázatokat is beleértve). Alapja az angol középkiadás (1985), de kialakításakor tanulmányozták az 1990/1991-es magyar középkiadást is. Az MRF szolgál a későbbiekben a további revíziós és fejlesztési munkálatokhoz alapul. Az MRF első változata angol nyelvű, de más nyelveken is kialakítható, ennek közzétételéhez engedélyezés szükséges.⁶

2.2.4. Az osztályozás módszerei ETO jelzetekkel

Az osztályozás munkája minden esetben a dokumentumok tartalmi elemzésével indul, mely az ETO-val való osztályozás esetében is a *fogalmak szintjén* kezdődik. Ezután figyelembe véve a dokumentum és az ETO táblázat terminológiáját, át kell térni az *elnevezések szintjére*. Ekkor a táblázat nyelvén megfogalmazva a *dokumentum tartalmát* (tárgyat, tárgyait) és formailag lényeges jellemzőit, az ETO táblázatainak (fő táblázatok és segéd táblázatok) elnevezéseivel, tárgyszavaival kell összehasonlítani. Ezt követi az áttérés a *jelzetelés szintjére*, amikor a táblázatok struktúrájának figyelembevételével a megfelelő jelzetet, illetve jelzeteket kiválasztjuk. Végül ezt követi a jelzetszerkesztés.

Mellérendeléses összekapcsolást tesz lehetővé például a jelzetek *kettőspontos* viszonyítása. Két, esetleg több fogalom kölcsönös relációja többféle lehet, például egy eljárás alkalmazása valamilyen célra, egy jelenség hatása valamire stb. Az ilyen viszony összetettsége miatt a kettősponttal összekapcsolt jelzetek az általuk jelölt fogalmak közötti kapcsolatot egyértelműen nem határolják be. Jellemző, hogy a kereső az összekapcsolt fogalmak valamennyi elemén keresztül megközelítheti a problémát. Gyakorlatilag az így összekapcsolt jelzeteket két, illetve a jelzetelemek számától függően, több helyen kell a katalógusba besorolni. Az egyes jelzetek alatt a kettőspont segítségével az első jelzeten belül, a második jelzet alapján alcsoportok jönnek létre.

Például:

628.976	Munkahelyi világítás technikája általában
628.976:372.45	Munkahelyek megvilágítása az írás tanításához
628.976:656.21	Munkahelyek megvilágítása vasúti üzemi épületekben

Kettősponttal kettőnél több jelzet összekapcsolása is lehetséges:

392.51(439:44:45)	hasonló elemek a magyar, francia és olasz lakodalmi népszokásokban.
-------------------	---

2.2.4.1. Az ETO jelzetek szerkesztése

Az itt következő néhány példa elsősorban a prekoordinált jelzetszerkesztés elveit követi.

Az első és legfontosabb lépés a mű tartalmi elemzése alapján megállapított szakterület/ek elnevezéseinek megkeresése a főtáblázatokban. Ez az ETO struktúrájának polihierarchikus és többfacettás rendszerének ismeretében, szükség esetén a betűrendes tárgymutató felhasználásával történhet. Külön figyelmet kell fordítani a terminológiai azonosításra. A főtáblázati szám/számok kiválasztása során *gondosan mérlegelni* kell az osztályozási mélységet. Hiba a valós tartalomnál általánosabb, de a túlzottan részletező jelzet megadása is.

Ha egy dokumentum tartalmának jellemzésére több főtáblázati ETO jelzet szükséges, ezek kapcsolata lehet mellérendelt (is-is), vagy lehet a tartalmak közötti reláció, viszony. Az első esetben a jelzetek a + jellel kapcsolhatók, vagy külön-külön (például egymás utáni sorban) írandók fel. *Mellérendelés* esetén a jelzeteket : jellel kötjük össze, ami az általunk jelölt fogalmak logikai szorzatát eredményezi, például:

51+53	Matematika és fizika (a két témát külön-külön tárgyaló könyv)
51:53	A matematika és fizika kapcsolatai: matematikai módszerek a fizikában vagy konkrét fizikai példák a matematika problémák tárgyalásakor (a két téma összefüggéseit tárgyaló könyv)

Világosan különbséget kell tenni a : jelének és a + jelnek a használata tekintetében, mert a + jellel kapcsolt fogalmak *több témát felölelő* dokumentumot jelölnek, míg a : jellel összekapcsolt tartalmak egymás jellemző ismérveit kölcsönösen leszűkítik, specifikálják.

A kettőspont jelével összekapcsolt jelzetek posztkoordinált rendszerekben önállóan, egyenként kereshetők, illetve meghatározható, hogy milyen más jelzetekkel együtt kívánjuk azokat visszakeresni. A gyakorlatban szükség lehet a három vagy annál több jelzet viszonyításakor arra, hogy a szorosabb logikai kapcsolatok feltüntetése (fogalmi pontosítás) érdekében a többszörösen összetett jelzet elemeit a *szögletes zárójel* segítségével tagoljuk, ill. csoportokat különítsünk el, például:

681.3:[002:02] Számítógépek használata a könyvtári dokumentációban

A többszörös viszonyítást ajánlatos kerülni, és inkább több jelzetet kell megadni a logikai összefüggéseknek megfelelően. Például a fenti esetben a következőket:

002:681.3, illetve	681.3:002
02:681.3	681.3:02

Amennyiben a zárójelet mindkét oldalon bezárjuk, úgy alárendeléses kapcsolat jön létre, akárcsak az *alárendelő viszonyítás* a :: használatakor:

51[53] vagy 51::53 Ez olyan dokumentum, ahol a matematika és fizika közös területéről van szó, de a két összekapcsolódó fogalom között egyértelműen a matematika dominál, és a visszakeresés is csak erre a pontra lehetséges.

A viszonyítás és összekapcsolás egyes önálló általános alosztások jelzetei között is lehetséges. (Lásd a későbbi példákat.)

Vannak olyan tárgykörök a főtáblázatokban, amelyeket – többnyire a fejlesztés történetéből adódóan – csak több jelzetnek a / jellel való összefogásával fejeznek ki, például az állatrendszertan az 592/599 jelzet alatt található. Ezt az 592-től az 599-ig felsorolt állatfajok kezdő és utolsó jelzetének átfogásával jelölik. Ez a generalizált csoport az általános állattan 591.9 jelzetű alosztálya után következik és helyettesíti az 592+593+594+595+596+597+598+599 jelzetsort.

Hasonló jelzetelés található bármely hierarchia szinten és jelzet típusban, például

551.1/.4	Általános földtan. Általános geológia
77.03/.08	A fényképezés és a fényképek fajtái
(961/964)	Polinézia

Ha az összekapcsolt fogalmak 4 vagy több számjegyűek, akkor rövidítést használunk, vagyis az azonos szakaszokat, csak egyszer, az első számsorozatban írjuk le.

Külső forrásból származó jelzetek:

A saját táblázattal nem rendelkező, de általánosan használható alosztályozási mód az ETO jelzetek szerkesztésében a más forrásból származó számjelzetek vagy betűszók, nevek stb. hozzáfűzésének a lehetősége.

Más forrásból átvett osztályozásra példa a 630 Erdészet alosztálya, melynek nincs részletezése a táblázatban. Itt a * (csillag) jel közbeiktatása után jelenleg például az oxfordi erdészeti osztályozás számait lehet használni. 630*2 Erdőtelepítés

A vegyipari technológiai folyamatok esetében a hőfokot a csillag jele utáni számmal közölhetjük, például: 66-97*150 °C, mely jelentése vegyi technológiai folyamat 150 °C-on.

Az ETO számjelzeteihez a tárgykör pontosítására tulajdonnevek (személynév, földrajzi név, betűszó, közismert rövidítés, mint például intézmények nevei) közvetlenül kapcsolhatók. Az összekapcsolás elnevezése *A/Z névalosztás*.

Például: 027.54OSZK

929 Németh László

Az Országos Széchényi Könyvtár

Németh László életrajza

2.2.4.2. Az alosztások használata

Az alosztások használata a segédtáblázatok megfelelő fejezeteiben részletezve van, tanulmányozásuk mind a jelzetalkotáskor, mind a visszakereséskor nélkülözhetetlen. Mi itt csak a legfontosabb szabályokat, jellemzőket vázoljuk.

Speciális alosztások:

A táblázatban felsorolt fogalmakat az egyes részekben kizárólagosan használható *nem önálló speciális alosztásokkal* lehet bővíteni, specifikálni. (Ezeket régebben a magyar nyelvű táblázatok korlátozottan közös alosztásoknak nevezték, utalva ezzel használatuk körülhatárolt voltára.) Ezek sajátos jelekkel megkülönböztetve az adott táblázati részben közölt fogalmak jelzeteihez kapcsolhatók. Éppen ezért jelük alapján szoktuk megnevezni őket: *kötőjeles -1/-9, pont nullás .0, aposztróf ' és számvégződéses ...1/...9* speciális alosztások. A táblázatban a helyüket vastag függőleges vonal jelzi a hasábkölső oldalán. Felsorolásuk esetén minden esetben példákat, illetve ha szükséges érvényességi terület meghatározását találjuk. Ha az alkalmazható területnek van közös fölérendeltje, akkor a legáltalánosabb jelzetet megelőzően találjuk a speciális alosztások felsorolását. Ekkor minden alárendelt, hosszabb számsorozattal rendelkező fogalomhoz csatlakozhatnak az adott szűkítések:

621.6

Berendezések gázok és folyadékok szállítására

621.6.037

Berendezések maró folyadékok szállítására

621.646.1.037

Elzáró szerkezetek maró folyadékok szállítóberendezéseihez

Számvégződés esetén:

669...5

Ötvözetek

669.3

Réz (kohászat)

669.35

Rézötvözetek (kohászat)

A számvégzűdésű aposztróffal történő kapcsolásával:

669.35'4

Réz-ólom ötvözetek

(669.35 Réz- és 669.4 Ólom ötvözetek)

A jelzetet a nagyobb súlyarányban szereplő ötvöző elem alatt kell besorolni.

Ha az alkalmazható területnek nincs közös fölérendeltje, akkor az elsőként használható szám elé írjuk a speciális alosztásokat és közlik érvényességi területüket:

82-1/-9

Irodalmi műfajok

(Ezek az alosztások a 82/89 osztályokban mindenütt használhatók)

82-31

Regény

839.7

Svéd irodalom

839.7-31

Svéd regény

Általános alosztások:

1. Nem önálló általános alosztások:

A nem önálló általános alosztások közül saját táblázattal rendelkeznek a *-0 jelű általános ismérvek szerinti alosztások* és a *szempont szerinti alosztások .00*. A -0-ás alosztásnak eddig két csoportját dolgozták ki, ezek a -03 Anyagok (az anyagok jelölésére, amiből a tárgyak vannak) és a -05 Személyek (a személyi csoportok sajátosságainak jelölésére). Azokhoz a főtáblázati számokhoz kapcsolhatók, amelyekben a tárgy anyaga, illetve a tárggyal kapcsolatos személy a dokumentum témája.

Például:

645.4	Bútorok és bútortartozékok (lakberendezés)
-034.35'6	Bronz (réz-ön ötvözet)
645.4-034.35'6	Bútorok és bútortartozékok bronzból

A -05 Személyek nem önálló speciális alosztások táblázatát a régebbi szórványosan előforduló speciális alosztások helyett dolgozták ki. Jelentése az egyes szakterületeken tevékenykedő személyekre vonatkozik a főtáblázati számhoz kapcsolódva. Például:

616	Orvostudomány (betegségek és gyógyítás)
-051	Személyek mint cselekvők
-052	Személyek mint a cselekvés tárgyai
616-051	Orvostudományban működő aktív személyek (orvosok, betegápolók stb.)
616-052	Orvostudománnyal kapcsolatos passzív személyek (betegek, gyógyellátásban részesülők stb.)

A -03 Anyagok és a -05 Személyek nem önálló alosztásokat csak akkor használjuk, ha ez a dokumentummal kapcsolatosan nem elsődleges információkeresési szempont. Nem használhatók abban az esetben, ha azok jelölésére a főtáblázatban önálló jelzet található és ha magáról az anyagról szól a dokumentum. Például 669.35'6 A bronzról általában. Vagy a személy, aki számára a tárgy készült, például 681.11 Férfiruha.

A főtáblázatban szereplő jelzetek specifikálhatók a szempont szerinti alosztásokkal is.

A szempont szerinti alosztások .00 számjegyekkel kezdődő sorozatai a mű tartalma sajátos szempontokból való tárgyalásának részletezésére szolgálnak olyan esetben, ha a szempont önálló visszakeresést nem igényel, vagy ha erre nincs főtáblázati szám. A speciális tárgyalási szempont azonban számos esetben másik főtáblázati számhoz viszonyítási kapcsolattal is kifejezhető.

625.7	Útépítés
.003.3	Költségvetési szempont
625.7.003.3	Útépítés költségvetési szempontjai

Vagy viszonyítással:

625.7:657.47, illetve 657.47:625.7.

Az információ nemcsak az útépítés csoportban, hanem a költségvetés speciális területei alatt is visszakereshető lesz. Mérlegelés kérdése, melyikre van szükség. Általában a több szempontból való visszakeresést szolgáló viszonyítást részesítjük előnyben.

A szempont szerinti alosztások használatával kapcsolatban figyelni kell arra, hogy használatuk tilos abban az esetben, ha az adott szempont kifejezésére a főtáblázatban nem önálló speciális alosztás található. Itt az előnyszabályt kell követnünk.

2. Önálló általános alosztások

A jelzetszerkesztésben fontos és széles körben használható alosztályozási lehetőséget adnak az általánosan használható alosztások táblázatai.

Ezek a következők:

nyelvi	jele: =
formai	jele: (0...)
földrajzi	jele: (1/9)

népi	jele: (=...)
idő	jele: "...".

Sajátos jelük könnyen felismerhetővé teszi őket, és ezért fogalmaik a jelzetekben mindenütt egyértelműen használhatók. A jelzetszerkesztésben sorrendjük meghatározott, de ez csak a prekoordinált jelzethasználat esetében kötelező az egységes visszakereshetőség érdekében.

Földrajzi alosztás

A mű témáját jelölő fő táblázati számhoz kapcsolva a földrajzi alosztás természeti földrajzi vagy igazgatási/politikai földrajzi területekre szűkítheti le a tartalmat. A földrajzi alosztásokon belül a specifikálás céljára - (kötőjeles) speciális alosztások is csatlakoztathatók.

Példák:

643.8	Szőlőtermesztés
(1-13)	Dél, déli általában
(45)	Itália, Olaszország
634.8(45-13)	Szőlőtermesztés Itália déli területein

A földrajzi alosztások önmagukon belül (közös zárójelben) a : vagy a + jel segítségével összekapcsolhatók és a / jellel generalizálhatók is.

Például:

331.215(44+46) Bérzsinvonalt Franciaországban és Spanyolországban

A jelzetben a földrajzi alosztások fordítva is felírhatók a : és + jel használatakor, tehát 331.215(46+44). Nem fordíthatók meg azonban a / jelnél, helyette felbonthatók több összekapcsolásra, és akkor felcserélhetők.

331.215(44/46) Sztrájkok Franciaországban, Olaszországban és Spanyolországban

A viszonyítás a földrajzi alosztások jelzetén belül is a kapcsolatok kifejezésére szolgál, például:

341.238(439:44) Nemzetközi kapcsolatok Magyarország és Franciaország között

A földrajzi alosztások táblázatai csak bizonyos szintig részletezők és pontosításukra a megfelelő jelzethez a földrajzi név fűzhető hozzá, például:

373.5(439Veszprém) Veszprém középiskolái

373.5(439-21) Magyarország városainak középiskolái

Természetföldrajzi behatárolások a (2...) földrajzi alosztással lehetségesek, például:

551.55(234.373.1) A Bakony széljárása

Ha az ilyen dokumentumokat az országgal is kapcsolatba akarjuk hozni (együtt tartva például a magyarországi széljárásokat), akkor a jelzet 551.55(439:234.373.1) és 551.55(234.373.1:439) lehet.

A földrajzi alosztások párhuzamos jelzetszerkesztés kiindulópontjai:

Például:

(439)	Magyarország
914.39	Magyarország földrajzi leírása
943.9	Magyarország történelme
908.439	Magyarország honismerete

Idő szerinti alosztás

Az idő szerinti alosztások a tárgykör időbeli lefolyásának behatárolására alkalmazhatók. Általános időjelenségek és konkrét időszak vagy időpont jelölhető meg. A konkrét időpont vagy időszak a szokásos időszámítás számjegyei segítségével, a természetes tagolódásnak megfelelően történik. Például:

323.272(439)"1848.03.15" az 1848. március 15-i események

Ezek a megjelölések alkalmasak arra is, hogy világosan szemléltessük a hierarchia elvét az ETO-ban. Ez a szemlélet elengedhetetlen a visszakereséskor és a jelzetalkotáskor is.

"2000.01.10. 15. 45" Kétezer január 10. 15 óra 45 perc

Ha „letakarjuk”, elveszük az utolsó számjegyet, fölérendelt fogalomhoz jutunk:

"2000.01.10. 15. 4" Kétezer január 10. 15 óra negyvenes percei (40–49 perc)

"2000.01.10. 15" Kétezer január 10. 15 óra

"2000.01.10. 1"	Kétezer január 10. 10-től 19 óráig
"2000.01.10."	Kétezer január 10.
"2000.01.1"	Kétezer január 10-től 19-ig
"2000.01"	Kétezer január
"2000.0"	Kétezer januártól szeptemberig

... és így tovább.

Az idő szerinti alosztások általános időegységek céljára is szolgálhatnak, például:

"324"	Tél
"362"	A béke ideje

Formai alosztás

A saját táblázattal rendelkező önálló alosztások közül a dokumentum formáját kifejező alosztás az egyik leggyakrabban használatos. Elsősorban akkor szükséges azonban, ha az információ szempontjából a feldolgozás, publikálás jellege fontos tájékoztatással szolgálhat, esetleg a keresés egyik eleme is lehet.

Például:

69	Építőipar
69(035)	Építőipari kézikönyv
69(091)	Az építőipar története

A formai alosztások táblázatában a jelzetekhez kapcsolható speciális alosztások is találhatók.

Például:

(0.053.2)	Gyerekolvasók
(02)	Könyv
(02.053.2)	Gyerekkönyv

Nyelvi alosztások

A nyelvi alosztások a dokumentum jelzetéhez csatlakoztatva annak nyelvét jelölik. Használata az információkeresésben annyiban lehet fontos, hogy a kereső által ismert nyelvű dokumentumokat tudja kiválasztani. Vannak olyan dokumentumok amelyek jelzetében a nyelvek feltüntetése lényeges ismeretű jegyet fejez ki. Például a szótárak esetében:

62(038)=20=40	Angol–francia műszaki szótár
---------------	------------------------------

Az ETO-ban a nyelvi alosztások az Ext. Corr. 14:3 kötetében 1992-től megváltoztak. A magyar kiadásokban ez még nem szerepel.

A nyelvi alosztások is a párhuzamos jelzetszerkesztés kiinduló pontjai lehetnek. Paralel felépítésűek a 80 nyelvészeti, az 820/899 irodalom osztályával és az etnikai önálló általános alosztással.

Például:

=20	Angol nyelvű dokumentum
(=20)	Angolok
802.0	Angol nyelvészet
820	Angol irodalom

Népi (etnikai) alosztások

A nyelvi alosztások sajátos alkalmazása található az etnikai alosztásoknál, pontosabban azoknak a nyelvi alosztásokkal való párhuzamos felépítésében. Használatuk csak bizonyos esetekben indokolt. Pl. a svéd fizika eredményei helyesen 53(485), de a finnországi svédek néprajza: 39(480=397). Vagyis akkor használjuk az etnikai alosztást,

- ha az a nép nem alkot nemzetet, pl. cigányok;
- ha egy adott nép határon túliságát kívánjuk hangsúlyozni, pl. a világ magyarsága;
- ha egy nép egy adott időszakban nem köthető állandó földrajzi határok közé, pl. tatár koponyaformák;
- ha egy országban belüli nemzetiségről van szó, pl. magyarországi németek.

Az etnikai önálló általánosan alosztások a tárgykör, téma etnikai jellemzésére szolgálnak, gyakran a földrajzi önálló általánosan alosztással is kombinálva.

Például:

39(439=854) A magyarországi szlovákok néprajzi szokásai

Az önálló alosztások szükség szerint prekoordinált jelzetelés esetében is szerepelhetnek a tárgyat jelentő főtáblázati szám előtt földrajzi, etnikai, formai stb. szempontot kiemelő katalógusok szerkesztésére.

2.2.5. Az ETO jelzetek visszakeresése

1. A jelzetek visszakeresésekor az eddig tanult elméleti szabályokat alkalmazzuk.

Első és legfontosabb lépés a *jelzetelemzés*, mely a kész ETO számok elemekre bontása és a jelzet-típusok felismerése, esetleg bizonyos nagyobb tartományok „lefordítása”.

634.8| :| 631.546 |

1 2 3

1. Főtáblázati szám, mezőgazdaság
2. Mellérendelő viszonyítás
3. Főtáblázati szám, mezőgazdaság

371.3| :| 741| (075.8)|

1 2 3 4

1. Főtáblázati szám, pedagógia
2. Mellérendelő viszonyítás
3. Főtáblázati szám, művészet
4. Formai önálló általánosan közös alosztás

372.3|.076| Vegyük észre, hogy mindig a jelzetet azonosító jel előtt húzzuk a | vonalat.

1 2

1. Főtáblázati szám, pedagógia
2. .0-ás nem önálló speciális alosztás

910.4| (100)| (036)| (02|.053.2)|

1 2 3 4 5

1. Főtáblázati szám, földrajz
2. Földrajzi önálló általánosan közös alosztás
3. Formai önálló általánosan közös alosztás
4. Formai önálló általánosan közös alosztás
5. .0-ás speciális alosztás

894.511| (091)| "19"|

1 2 3

1. Főtáblázati szám, irodalom
2. Formai önálló általánosan közös alosztás
3. Idő szerinti önálló általánosan közös alosztás, 20. század

894.511| -4| Iszlai|

1 2 3

1. Főtáblázati szám, irodalom
2. Kötőjeles speciális alosztás
3. A/Z névalosztás

820| (73)| -31| Segal| =945.11|

1 2 3 4 5

1. Főtáblázati szám, irodalom
2. Földrajzi önálló általánosan közös alosztás

3. Kötőjeles speciális alosztás
4. A/Z névalosztás
5. Nyelvi önálló általánosan közös alosztás

39| (4| -11)| (082)|

1 2 3 4

1. Főtáblázati szám, néprajz
2. Földrajzi önálló általánosan közös alosztás
3. Kötőjeles speciális alosztás
4. Formai önálló általánosan közös alosztás

323.15| (497.1| =945.11)| + "192/199"|

1 2 3 4

↑5

1. Főtáblázati szám, politika
2. Földrajzi önálló általánosan közös alosztás
3. Etnikai önálló általánosan közös alosztás
4. Idő szerinti önálló általánosan közös alosztás
5. Kiterjesztés jelzetösszekapcsolásra szolgáló általánosan közös alosztás

929| [355]| (87)| Bolivar| (0| :| 860| -31)|

1 ↑3 4 5 6 7 8 9

2

1. Főtáblázati szám, életrajz
2. Csoportképzés, alárendelő viszonyítás, jelzetösszekapcsolásra szolgáló általánosan közös alosztás
3. Főtáblázati szám, társadalomtudományok
4. Földrajzi önálló általánosan közös alosztás
5. A/Z névalosztás
6. Formai önálló általánosan közös alosztás
7. Mellérendelő viszonyítás, jelzetösszekapcsolásra szolgáló általánosan közös alosztás
8. Főtáblázati szám, irodalom
9. Kötőjeles speciális alosztás

2. Visszakeresés

Visszakereséskor fontos, hogy egy egységes, lehetőség szerint minden tartalmi jegyet magában foglaló meghatározást adjunk. Speciális alosztások visszakeresésekor legfontosabb tudnivaló, hogy *ott vannak, amilyen fogalomra, jelzetcsoportra vonatkoznak*. Tehát a 159.938.25.072 jelzetben a .072-es speciális alosztást 159.938.25-nél keressük először, majd a következő 159.938.2 (utolsó számok letakargatásának módszerével egészen a közös fölérendeltig, ill. az első, induló számsorozatig), majd 159.938, majd 159.93, és végül 159.9-nél megtaláljuk a speciális alosztást jelző vastag függőleges vonalat, és konkrétan a .072-t: Észlelés. Vizsgálat. Tesztek. Pszichológiai kísérletek.

Visszakeresések, példák az ETO főosztályok szerinti elrendezésében

A feladatok megoldása a jelzetelemzés után természetesen adódik. A megfogalmazás igyekszik minden jellemzőt magában foglalni és a relációkat megfelelően szemléltetni. Ennek a résznek a tanulmányozása *nem nélkülözheti az önálló munkát!*

0 Általános művek

1. 001.895(439) "199"

Magyarországi újtások az 1990-es években

2. 001.891.3+001.891.5

Az elméleti és a gyakorlati kutatás egysége a tudományos munkában

3. 001.89:002.63(04)
A tudáspolitikai és az OMIKK, tanulmány
4. 003.341.032
A betűk elnevezése a klasszikus görög írásban
5. 024.6.01:027.53(439Kecskemét)
A kölcsönzés feltételei a kecskeméti Katona József Megyei Könyvtárban

1 *Filozófia, pszichológia*

1. 1(091)(100)(075.8)
Egyetemes filozófiatörténet, egyetemi jegyzet
2. 1Arisztotelész(092)=396 vagy 1:929Arisztotelész=396
Arisztotelész életrajza norvégul
3. 159.938.25.072(485)
Interkuszöbmérések a svéd pszichológusok munkáiban
4. 173.023(439-22)"192"(043.3)
A családi erkölcs elvei a magyarországi falvakban az 1920-as években, doktori disszertáció
5. 161.14/.15:025.4
A fogalom terjedelmének és tartalmának jelentősége a könyvtári osztályozásban

2 *Vallás*

1. 282.247(439.11)
Katolikus templomi díszek, felszerelések a Dunántúlon
2. 231.3:[284.2:252
A Szentlélek fogalma a református igehirdetéseken
3. 292.115
A görög vallás törvényei
4. 294.513
A hinduizmus vallási szokásai
5. 288.262.14]:32(498.4)
Unitárius papok a mai Erdély politikai életében

3 *Társadalomtudományok*

1. 329(439)"1867/1914"
A magyarországi politikai pártok szerepe a kiegyezéstől az első világháborúig
2. 355.53(234.373.2)
Harcászati gyakorlatok a Vértesben
3. 378.678(439.151)(047)
A budapesti Zeneművészeti Főiskola beszámolója
4. 371.3:372.826.8
A hittan tanításának módszertana
5. 392.51(439.175=854)
A békés megyei szlovákok lakodalmi szokásai

5 *Természettudományok*

1. 597(285:494)
Svájci tavak halai
2. 53(44)"1930"(058)=20
Angol nyelvű évkönyv a franciaországi fizika 1930. évi problémáiról
3. 502.6:551.44(439)(083.1)
Magyarországi barlangvédelmi előírások
4. 535.12.087.2:373.54(439Hódmezővásárhely)
A fényvisszaverődés szubjektív észlelése a hódmezővásárhelyi gimnáziumban

5. 581.142.036.5

A fagy hatása a csírázásra

6 *Alkalmazott tudományok*

1. 633.511(439)

Gyapottermesztés Magyarországon

2. 631.53.01:633.15(439Bábolna)

Kukorica vetőmagtermesztés Bábolnán

3. 669.67

Önötözőzetek alkalmazása

4. 616.632.41

A vizelet magas Ca szintje által okozott zavarok

5. 629.114.63.012.8

Étkezőkocsik rugózása

7 *Művészet, szórakozás, sport*

1. 75.032.2:75.02:75.052

Egyiptomi freskófestés technikája

2. 796.86.01-053.5

A gyermekkori vívás módszertana

3. 711.412(439Szeged)

Szeged sugáralakú útjainak tervezése

4. 796.431.1-055.2

Női magasugrás

5. 791.43.092-313.2:791.44.071.1:737.24

Utópisztikus filmek fesztiváljának filmrendezői díja

8 *Nyelvészet és irodalom*

1. 82-1(082)=945.11

A világirodalom legszebb versei magyarul

2. 809.451.1-321.2

A magyar nyelv etimológiai szótára

3. 801.323.3=951=82=945.11

Kínai–oroszmagyar (háromnyelvű) szótár

4. 809.451.1-311(439Hódmezővásárhely)

Hódmezővásárhely utcanevei

5. 894.511-4Konrád György.03

Konrád György esszékötetének fordításai

9 *Történelem, földrajz*

1. 972.84/.85

Salvador és Nicaragua története

2. 912.644(83)

Dombortérkép Chiléről

3. 943.915.1:016

Budapest történetének bibliográfiája

4. 911.3:338(83-15)

Chile nyugati részének gazdasági földrajza

5. 918.3-15

Chile nyugati részének földrajzi leírása

3. A nyelvészeti irányzat képviselői

A hagyományos, a tudományok logikai eszközökkel való feltárását célul tűző rendszerek mellett már a múlt században megjelentek, de a huszadik században terjedtek el a természetes nyelvi alapon nyugvó információkereső nyelvek. Elsődleges céljuk a felhasználóbarát osztályozási rendszerek kidolgozása volt, mely eleinte kizárólag a természetes nyelvhez hasonló keresési technikák kifejlesztésében nyilvánult meg. Ilyen eljárások a tárgyszavas rendszerek, melyek elterjedtségüket tekintve a hierarchikus rendszerek után a második helyen állnak, s használói népszerűségüket nézve pedig mindenképpen megelőzik őket és valószínűleg a legkedveltebbek. A későbbi rendszerek kialakulásának előfeltétele a számítógépes technikák és az új osztályozásméleti felfogások megszületése volt (indexek, tezaurusz, szintaktikus nyelvek).

3.1. A tárgyszavas osztályozás és a tárgyszókatalógusok

A tárgyszavas osztályozás a dokumentum tartalmának leírására a természetes nyelv szabályozott szavait, szóösszetételeit használja. A tárgyszavas osztályozás főbb jellemzőit tekintve mellérendelő osztályozási rendszerként jött létre. Az ilyen eljárásokban lehetőség van a fogalmak utólagos összekapcsolására, valamint a keresőképhez igazítására a visszakeresés során (posztkoordináció). Így a rendszer lehetővé teszi a többszempontú visszakeresést.

A tárgyszavas osztályozás alkalmazhatóságát, változtathatóságát és fejleszthetőségét tekintve rendkívül rugalmas. Nehézség nélkül képes követni a változásokat, s könnyedén kezeli az interdiszciplináris területek információit, mely a hagyományos rendszereknél gyakran problémát okoz. Az új fogalmak szinte keletkezésükkel egyidejűleg beépíthetők a rendszerbe. Természetes módon igazodik a használók és a rendszer összetételéből adódó igényekhez. Fogalmai gyakran különböző mértékben speciálisak és nem ritkán átfedők.

A tárgyszavas információkereső nyelveken a különböző mélységű, részletezésű szakterületek fogalmai azonos szinten, egymással mellérendelő viszonyban találhatók.

A tárgyszavas osztályozásnak is, hasonlóan a többi osztályozási rendszerhez, hármas feladata (feltárás, tárolás, visszakeresés) van.

1. Tárgyszavaival le kell írnia a dokumentumok lényeges tartalmi ismertetőjegyeit.

2. A tárgyszavak rendje meghatározza a tárolási megoldás (pl. katalógus) szerkezetét. A tárgyszókatalógusban a katalóguscédulák a tárgyszavak betűrendjében sorakoznak. Így a tartalmukban eltérő, de nyelvi alakjukban azonos elemek összekerülhetnek, illetve a rokon témájú dokumentumok cédulái gyakran szétszóródnak. Olyan rendszert kell kialakítani, mely a mellérendelő szerkezetben is jól tagol és a fogalmilag valóban egy csoportba tartozó, egyértelműen jellemzett dokumentumokat gyűjti egy helyre.

3. A visszakereshetőség érdekében a tárgyszavaknak megnevezésükben és szerkezetükben hasonlítaniuk kell a használók kérdéseire, hogy a segítségükkel létrehozott dokumentumképek könnyedén alakíthatók, felhasználhatók legyenek a keresés folyamatában.

A tárgyszavas osztályozásnál fennáll a veszély, hogy nem úgy fogalmaz, nem olyan szót használ, mint egy adott olvasó, s már kis különbség esetén is félrevezethet. Ennek elkerülése érdekében mind a tárgyszó alakjait és tartalmi követelményeit, mind az utaló rendszert valamennyi részletre kiterjedően szabályozzák.

3.1.1. A tárgyszó kiválasztása

A tárgyszó a dokumentum, információ lényegének, esetleg egy-egy jellemzőjének leírására alkalmas rövid, tömör, egyértelmű, nyelvtanilag szabványosított formájú, természetes nyelven alapuló kifejezés.

Mi lehet tárgyszó?

- tudományszakok, diszciplínák nevei, pl. fizika, baleseti sebészet stb.
- tudományos elméletek nevei, pl. örvényelmélet, döntésemélet stb.
- tudományos iskolák vagy irányzatok nevei, pl. barokk, nyelvészeti irányzat stb.
- tudományos problémák, eljárások, gyakorlati alkalmazások, pl. rugalmasság, modellalkotás stb.
- tudományos szakkifejezések, pl. spin, recenzio stb.
- objektumok, élőlények, dolgok nevei, pl. toll, könyvtáros stb.
- folyamatok, történések nevei, pl. fejlődés, szerelem stb.
- tudományos módszerek megnevezései, pl. kísérlet, modellezés stb.
- tartalmi és formai tulajdonságok megnevezései, pl. képlekenység, jóság stb.
- intézmények, szervezetek, testületek nevei, pl. Somogyi-könyvtár, honvédség stb.
- események nevei, pl. karlócai békekötés, honfoglalás stb.
- földrajzi nevek, pl. Tisza, Hódmezővásárhely stb.
- korszakok, időpontok és időtartamok nevei, pl. 1848, Horthy-korszak stb.
- személynevek, alkotások nevei, pl. Fülöp Géza, Égető Eszter stb.
- közismert rövidítések, pl. FID, MKE stb.

A tárgyszóalkotás tartalmi követelményei

A tárgyszavazás első lépése, akárcsak a többi osztályozásban, a dokumentum, információ stb. tartalmának elemzése. Ezután kell kiválasztani a tartalmat legjobban kifejező szót, szavakat. Általában a dokumentumok tartalmi leírására több tárgyszót használunk, mert egyetlen tárgyszó az esetek többségében nem tudja kifejezni a tartalmat, annál is inkább, mivel gyakran egyes részfejezetek, önálló témák tartalmát is célszerű kifejezni.

A tárgyszavak specifikusságukban nagyon különbözhetnek egymástól. Egy adott területre vonatkozó kifejezések közül nehéz a legmegfelelőbbet kiválasztani. Minden alkalommal el kell dönteni, hogy mennyire specifikus tárgyszót akarok használni, mi jellemzi legjobban a tartalmat, mi illik bele az eddigi rendszerbe stb. A specifikusság mértéke függhet a tudomány fejlettségétől, tehát az időponttól, illetve az adott könyvtár gyűjtőkörétől, állomány-összetételétől is, illetve a keresői igényektől. Összehasonlítva például a gyöngyösi és a szentesi városi könyvtár tárgyszókatalógusát, valószínű, hogy az elsőnél az erdészet, erdőgazdálkodás helyett a speciálisabb erdőművelés, fakitermelés, erdővédelem, erdőrendezés stb. tárgyszavakat találjuk, míg a második helyen az állattenyésztés általános tárgyszó helyett az egyes állatfajták tenyésztésére, takarmányozására stb. vonatkozó tárgyszavakat használják.

Minden esetben arra kell törekedni, hogy se túl általános, se túl speciális tárgyszót ne használjunk. Mindkét megoldás információvesztést okoz.

Az utalók rendszerével a keresőt el lehet jutatni a különböző mélységű tárgyszavakhoz. A *lásd még* utasítás alkalmas a generikusról a specifikusra (pl.: orvostudomány *lásd még* sebészet), de a specifikusról a generikusra (pl.: tárgyszavazás *lásd még* osztályozás) is utalni. Hasonlóan mindkét irányban használhatjuk a *lásd* utalót is, amely a szinonimák és szintagmák kapcsolatok esetében az azonos szintű fogalmak közül választja ki a visszakeresés alapjául szolgáló rendszőt, pl. kísérleti fizika *lásd* fizika; kísérleti, gépkocsi *lásd* autó.

A tárgyszóalkotásnál akárcsak a könyvtári munka minden területénél legfontosabb az olvasói igény, a keresési szokások. Alapvető követelmény, hasonlóan a többi osztályozási eljáráshoz, a *következtetés*: az azonos témájú dokumentumok mindig azonos tárgyszót kell kapjanak. Csak így biztosítható, hogy az azonos tartalmú művek egy helyre kerüljenek a keresőrendszerben.

Gondot okozhat, ha egy-egy szakterületen belül nincs egységes szóhasználat. Ekkor a megfelelő tárgyszó megállapításban segítségünkre lehetnek a különböző tájékoztatási eszközök: szaklexikonok, szótárak stb. címszavai. További probléma, hogy a tudományok fejlődésével párhuzamosan jelentkező terminológiai változásokat követni kell, de az azonos témájú művek túlzott szétszóródását utalókkal, átszerkesztéssel meg kell akadályozni. A terminológiánk megválasztásánál természetesen figyelembe kell venni az olvasók összetételét, keresési szokásait. Nyilvánvaló, hogy egy szakkönyvtárban speciálisabb fogalmakat használhatunk ugyanarra a tartalomra, mint egy közművelődési könyvtárban.

A különböző nyelvű dokumentumok tartalmát természetesen egy nyelven, a keresőrendszer nyelvéen kell leírni.

A tárgyszóalkotás formai szabályai

Alaktani szempontból előnyös, ha a tárgyszó főnév. Ha folyamatot, esetleg tulajdonságot kell kifejeznünk lehetőség szerint „főnevesítsük”, pl. szerel helyett szerelés, sűrűdő helyett sűrűlódás stb.

Jelzős szerkezetből kiemelt mellékeveket ne használjunk önmagukban, csak a jelzett főnevekkel összekapcsolva.

A tárgyszót lehetőleg egyes számban használjuk, kivéve csoportok, gyűjtőfogalmak neveit, pl. protestánsok. Közöttük vannak olyan főnevek is, melyeknek csak többes számuk van, pl. alkálifémek.

A tárgyszóalkotásnál *szemantikai* szempontból a specifikusságon túl két probléma jelentkezik: a szinonimák és a homonimák kérdése.

A *szinonimák* – azonos jelentésű vagy rokon értelmű szavak – esetében kiválasztjuk a legelterjedtebb, legpontosabb kifejezést és a többi alakról utalunk a kiemeltre, pl. eb *lásd* kutya. Általában a magyarban használt, általánosan elfogadott terminológiát részesítjük előnyben, pl. traumatológia *lásd* sebeszet.

A *homonimák* – azonos alakú, de eltérő jelentésű szavak – után értelmezőként célszerű megadni a szó pontos jelentését, pl. rák(betegség).

Szerkezetét, külső megjelenését tekintve a tárgyszó lehet *egyszerű, egytagú* vagy *összetett, többtagú* kifejezés. Leghatékonyabban talán az egytagú, egyszerű tárgyszavakkal tudunk dolgozni. Gyakran adódik azonban, hogy a fogalmat csak többtagú kifejezésekkel tudjuk leírni, pl. tízes számrendszer, statisztikus mechanika stb. Ezek használata elkerülhetetlen, mert a szóösszetételek főnév tagja egyedül nem képes azonosítani a leírandó tartalmat, fogalmat.

Funkciójukat tekintve az *összetett tárgyszó* részei általában: főtárgyszó, altárgyszó, melléktárgyszó.

A több szóból álló összetett tárgyszavak első tagja a *főtárgyszó*, pl. fizika. Az *altárgyszó* a főtárgyszó tagolására szolgáló, általában inverzió útján keletkezett tárgyszó, pl. fizika, kísérleti. A *melléktárgyszó* a főtárgyszó pontosabb értelmezését szolgáló, nem inverzióval keletkezett tárgyszó, pl. tüdő (anatómia). A homonimák után szükséges tárgyszó is melléktárgyszó, pl. rák (betegség).

A többtagú tárgyszavak használatakor az egyik legtöbb bizonytalanságot okozó kérdés az alkotó elemek sorrendje. A probléma megoldásánál elsősorban a kialakítandó szerkezetet kell figyelembe venni. Ha össze kívánom gyűjteni pl. a fizikával foglalkozó különböző területek irodalmát, akkor invertálom a kísérleti fizika, elméleti fizika stb. összetételeket. Ha pedig nagy anyag lévén minden egyes megközelítést külön szeretnék kezelni, akkor az eredeti formát használom. A döntést minden szókapcsolat esetén külön kell meghozni. Ugyanazon a rendszeren belül mindkét megoldást célszerű használni, hisz egyik vagy másik módszer kizárólagos, automatikus alkalmazása nehezen kezelhetővé tenné a rendszert. Nagyon fontos szabály: bármit is emelünk ki az alakváltozatokból a többi formáról *utalót kell készíteni!*

3.1.2. A tárgyszókatalógusok típusai és szerkesztése

A tárgyszavas osztályozási rendszerek közül most az információkat katalógus formájában feltárási rendszerekkel foglalkozunk.

A tárgyszókatalógusba a tartalom feltárását és a dokumentumok visszakereshetőségét biztosító katalóguscédulák a tárgyszavak betűrendjébe kerülnek. A hatékonyabb visszakereshetőség érdekében *utalókat, hivatkozásokat* használunk. Az utalók három fajtáját ismerjük: szinonima, szintagma, valamint hivatkozás (esetleg bővítő utaló). A *szinonima utaló* megakadályozza a mű többes besorolását és az egyes névvariánsokról a kiválasztott tárgyszóhoz utal, pl. eb *lásd* kutya, vagy rövidítve eb *l.* kutya. A *szintagma utaló* az összetett tárgyszavak azon alakjára utal, melyet a besorolás helyéül kiválasztottunk, mellérendelő osztályozás *lásd* osztályozás, mellérendelő. A hivatkozás egy további helyet is megjelöl a lehetséges keresésre, pl. vívás *lásd még* kardvívás, rövidítve vívás *l. még* kardvívás.

A tárgyszókatalógus szerkezetét lényegében már a tárgyszóalkotás módszerével meghatározzuk. A tárgyszavak egymáshoz való kapcsolatait, a rendszer strukturáltsága alapján két típust különböztetünk meg: a tiszta és a rendszerező tárgyszókatalógust.

A *tiszta (klasszikus, mellérendelő) tárgyszókatalógus* a specifikus tárgyszó elvére épül. A tárgyszavak egymással mellérendelő viszonyban vannak. A tárolás és visszakeresés pusztán formai jegyek alapján mechanikus betűrendben történik. A használó rendszerint az összetett tárgyszavak első tagjára kereshet, esetenként találkozhat invertált alakokkal is. A tárgyszavak a fogalmak különböző hierarchia szintjein vannak, s általában képtelenek fogalmi szintek kifejezésére.

Például:

.
.
általános utaló
betűírás
fogalomírás
képírás
kiadvány
kronológia
magyarázatos utaló
ortodox egyház
protestáns egyház
rendelés
rendezvéynaptár
római katolikus egyház
utaló
.
.

A *rendszerező tárgyszókatalógus* a betűrendes elhelyezésen túl valamilyen szerkezetbe is rendezi a fogalmakat. A tárgyszó kiválasztásakor általánosabb és specifikusabb fogalmakat is használnak. Szerkezetét tekintve a rendszerező tárgyszókatalógusnak két típusa van: bokrosító és alárendelő tárgyszókatalógus.

A *bokrosító tárgyszókatalógust* a tárolás és a visszakeresés praktikus szempontjai, követelményei hozták létre. Bokrosítás esetén a tárgyszavak alapvetően mechanikus betűrendben vannak, de ha a használat érdekei (az olvasó igénye és az állomány összetétele) úgy kívánja, a tárgyszavak egy részét felbontjuk részfogalmakra, s ezek főtárgyszó–altárgyszó szerkezetűek lesznek. Ezt a tagolódást gyakran invertálással hozzák létre. Az invertálás eredményeként az amúgy szétszóródó fogalmak egyhelyre gyűlnek. Ez a módszer egy-két hierarchia szintnél nem képes többet kifejezni.

Például:

.
.
Egyház
– ortodox
– protestáns
– római katolikus
Írás
– betű
– fogalom
– kép
Kiadvány
Kronológia
Rendelés
Rendezvéynaptár

Utaló

- általános
- magyarázatos

Az *alárendelő tárgyszókatálogos* többnyire egytagú kifejezéseket használ, s ezek az általánosítás különböző fokain foglalnak helyet. A tárgyszavak elrendezése az eddigiektől eltérően fogalmi szintek figyelembevételével történik. A betűrend csak az azonos hierarchia szinteken belüli rendezőelv. A rendszer az áttekinthetőség érdekében 5-6 alárendelési szintnél többet nem alkalmaz.

Például:

MADARAK

- Úszómadarak
- – Búvárfélék
- – Evezőlábúak
- – – Kacsa
- – – – Házi
- – – – Vad
- – – Liba
- – – – Házi
- – – – Vad
- – Fogascsőrék
- – Hosszúszárnyúak
- – Pingvinek
- – Vöcsökfélék

A tárgyszókatálogosok szerkesztése:

A tárgyszókatálogos strukturáltságától függően természetesen különböző tevékenységeket igényel. Első lépés mindenképpen a tárgyszavak megalkotása, majd a technikai rész, a cédulák előrendezése és beosztása következik. Az előrendezés a tárgyszavak alapján szoros betűrendben történik. Azonos tárgyszón belül a sorrendet a helyi szabályok szabják meg. Ez lehet például a szerző neve, a kiadások időrendje stb. Az olvasók eligazodását segíti az utalók, hivatkozások és osztólapok rendszere. Osztólapokat a fontosabb tárgyszavak elé helyezünk. Feladatuk a katalógus használatának megkönnyítése és nem feltétlenül a csoportképzés. A tájékozódás segíti a katalógusfiók feliratozása is. Mindezek a tevékenységek állandó gondozást, kiegészítést igényelnek.

A tárgyszókatálogos szerkesztésén tulajdonképpen azt értjük, hogy a gyarapodással párhuzamosan állandóan ellenőrizni kell a katalógus szerkezetének alakulását. Ennek megfelelően kell végezni a tárgyszóalkotás munkáját, elsősorban az új fogalmak, altárgyszavak beiktatásának tekintetében, de a gyarapodás következtében szükséges továbbosztályozás érdekében is.

Irodalomjegyzék

1. Manuel de Répertoire Bibliographique Universel. Bruxelles, 1907–1908. (Később FID publ. 63 és 63/a számon regisztrálva).
2. Classification Décimal Universelle. Vol. I–IV. Bruxelles, 1927–1932. (Később FID publ. 151 számon regisztrálva).
3. Principles of the Universal Decimal Classification (UDC) and Rules for its Revision and Publication. (FID Publ. 598.) (5. ed.), The Hague, 1981. 36 p. [angol, francia, német nyelven]
4. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) alapelvei, revíziójának és kiadásának szabályai. (FID publ. 603.) Budapest : OMIKK, 1983. 40 p.
5. Babiczky Béla: Ismét a tizedes osztályozásról, – kérdőjelekkel. In: Könyvtári Figyelő, 1987. 4. sz. p. 365–371.
6. Egyetemes Tizedes Osztályozás. Rövidített kiadás. FID Publ. No. 691. Szerk. Babiczky Béla, Schmeller Károly. 1–2. köt. Budapest : OMIKK : OSZK KMK. 1991. 388, 499 p. [Újabb változatlan kiadások is léteznek.]
7. Horváth Tibor: Az általános tárgyszójegyzék munkálatairól. In: Könyvtári Figyelő, 1992. 4. sz. p. 610–617.
8. Babiczky Béla: Változások a tizedes osztályozás helyzetében. In: Könyvtári Levelező/lap, 1993. 4. sz. p. 3–4.
9. Horváth Zoltánné: ETO és tárgyszó: ellentét helyett együttműködést! In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1993. 5. sz. p. 22–28.
10. Barátné Hajdu Ágnes–Fejős László: Az ETO Master Reference File (MRF) magyar változatának munkálatai In: Könyvtári levelező/lap, 1997. 5. sz. p. 10–12.
11. Barátné Hajdu Ágnes–Babiczy Béla: Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. Budapest : Universitas, 1998. 224 p.
12. Pálvölgyi Mihály: Információfeldolgozás, információkereső nyelvek. Szombathely : BDTF, 1998. 327, [5] p.
13. Az ETO helyzete a számítógépes integrált könyvtári rendszerek korában In: Fülöp Géza emlékkönyv. Szerk. Barátné Hajdu Ágnes. Budapest : ELTE Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék, 1999. p. 31–40.
14. Könyvtárosok kézikönyve. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. 2.köt. Feltárás és visszakeresés. Bp. : Osiris, 2001. 375 p.
15. Ungváry Rudolf–Orbán Éva: Osztályozás és információkeresés. Kommentált szöveggyűjtemény. 1–2. köt. Bp. : OSZK, 2001. 543, 535 p.

Jegyzetek:

- ¹ A továbbiakban több, különböző meghatározását is adjuk az osztályozás fogalmának.
- ² Manuel de Répertoire Bibliographique Universel. Bruxelles, 1907–1908. (Később FID publ. 63 és 63/a számon regisztrálva).
- ³ Classification Décimal Universelle. Vol. I–IV. Bruxelles, 1927–1932. (Később FID publ. 151 számon regisztrálva).
- ⁴ Principles of the Universal Decimal Classification (UDC) and Rules for its Revision, and Publication. (FID publ. 598.) The Hague, FID, 1981. 35 p.
Magyar kiadása: Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) alapelvei, revíziójának és kiadásának szabályai. (FID publ. 603.). Bp. : OMIKK, 1983. 40 p.
- ⁵ Principles of the Universal Decimal Classification (UDC) and Rules for its Revision and Publication. (FID Publ. 598.) (5. ed.), The Hague, 1981. 36 p. [angol, francia, német nyelven]

⁶ Babiczky Béla: Ismét a tizedes osztályozásról, – kérdőjelekkel. In: Könyvtári Figyelő, 33. évf. 1987. 4. sz. p. 365–371.

Babiczky Béla: Változások a tizedes osztályozás helyzetében. In: Könyvtári Levelező/lap, 1993. 4. sz. p. 3–4.

(H.Z.) [Horváth Zoltánné]: Előterjesztés az ETO fejlesztéséről. In: Könyvtári Levelező/lap, 1993. 4. sz. p. 4.

(Házé) [Horváth Zoltánné]: Van remény az ETO továbbfejlesztésére? In: Könyvtári Levelező/lap, 1993. 12. sz. p. 3–4.

Horváth Zoltánné: ETO és tárgyszó: ellentét helyett együttműködést! In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1993. p. 22–28.

Tartalom

1. Osztályozás	3
1.1. Az információkereső nyelvek, osztályozási rendszerek csoportosításának néhány szempontja ..	4
1.2. Hagományos könyvtári nyilvántartási rendszerek, szak katalógusok	5
2. Egyetemes Tizedes Osztályozás	7
2.1. Dewey Tizedes Osztályozása	7
2.2. Egyetemes Tizedes Osztályozás	7
2.2.1. Az ETO struktúrája és jelzetelése	8
2.2.1.1. A jelzetszerkesztés jellegzetességei	14
2.2.2. A katalógusba sorolás szabályai	15
2.2.3. Az ETO fejlesztése és korszerűsítése	16
2.2.4. Az osztályozás módszerei ETO jelzetekkel	17
2.2.4.1. Az ETO jelzetek szerkesztése	18
2.2.4.2. Az alosztások használata	19
2.2.5. Az ETO jelzetek visszakeresése	23
3. A nyelvészeti irányzat képviselői	27
3.1. A tárgyszavas osztályozás és a tárgyszókatalógusok	27
3.1.1. A tárgyszó kiválasztása	27
3.1.2. A tárgyszókatalógusok típusai és szerkesztése	29
Irodalomjegyzék	33

